

INSTYTUT PSYCHIATRII I NEUROLOGII

Janusz Sierosławski

**UŻYWANIE ALKOHOLU I NARKOTYKÓW
PRZEZ MŁODZIEŻ SZKOLNĄ
RAPORT Z OGÓLNOPOLSKICH BADAŃ ANKIETOWYCH
ZREALIZOWANYCH W 2003 R.**

**EUROPEJSKI PROGRAM
BADAŃ ANKIETOWYCH W SZKOŁACH
ESPAD**

WARSZAWA 2003

Badanie zostało sfinansowane przez Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii i
Państwową Agencję Rozwiązywania Problemów Alkoholowych

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE	3
CEL BADANIA	4
POPULACJA I PRÓBA	5
PROCEDURA BADAWCZA	5
WYNIKI	6
Palenie tytoniu	7
Picie napojów alkoholowych	11
Używanie innych substancji psychoaktywnych	34
Problemy związane z używaniem substancji	53
Dostępność substancji psychoaktywnych	60
Ryzyko związane z używaniem substancji psychoaktywnych w opiniach badanych	75
Używanie substancji psychoaktywnych w otoczeniu badanych	83
Potępienie używania poszczególnych substancji	89
Rodzice a używanie substancji przez młodzież	93
Wiarygodność wyników.....	95
Profilaktyka a używanie substancji.....	97
PODSUMOWANIE	102
WNIOSKI I REKOMENDACJE	104

WPROWADZENIE

W Polsce, w ciągu ostatnich dwudziestu lat, przeprowadzono wiele lokalnych i regionalnych badań ankietowych wśród młodzieży szkolnej na temat używania różnych substancji psychoaktywnych. Zrealizowano również kilka badań na próbach ogólnopolskich. Badania te, z nielicznymi wyjątkami, prowadzone były przez różne zespoły badawcze, przy użyciu nieporównywalnych kwestionariuszy, na różnie zdefiniowanych populacjach, przy odmiennych sposobach doboru próby. Nie pozwalają one zatem, w przeważającej większości, na śledzenie trendów w rozwoju zjawiska, czy jego terytorialnego zróżnicowania. Trudne jest również znalezienie odniesień międzynarodowych przy próbach oceny polskiej sceny lekowej. Ogólny obraz jaki wyłania się z analizy tych badań to niższy, niż w państwach Zachodniej Europy poziom rozpowszechnienia zjawiska oraz rosnący w ostatnich latach trend w jego rozwoju.

Idea paneuropejskiej współpracy w badaniach szkolnych na temat używania substancji psychoaktywnych powstała wśród badaczy tej problematyki skupionych wokół Rady Europy (Co-operation Group to Combat Drug Abuse and Illicit Trafficking in Drugs - Pompidou Group). Sprowadza się ona do uzgodnienia i na ile to możliwe wystandardyzowania metodologicznych warunków badań w różnych krajach, tak aby ich wyniki uczynić maksymalnie porównywalnymi. Badania inicjowane przez tę grupę prowadzone są co cztery lata według tych samych wystandardyzowanych technik, co umożliwia porównywalność nie tylko w przestrzeni ale i w czasie. Polska włączając się do tego projektu uzyskała możliwość śledzenia zarówno rozmiarów zjawiska jak i jego trendów rozwojowych na szerokim tle sytuacji w Europie i w poszczególnych jej krajach.

Jak pokazują wyniki badań ogólnopolskich picie alkoholu przez młodzież staje się powoli statystyczną normą. W niektórych miejscowościach naszego kraju coraz bardziej widoczny staje się problem narkotyków. Pod względem

rozpowszechnienia używania leków uspokajających i nasennych bez przepisu lekarza polskie piętnasto-szesnastolatki plasują się na pierwszym miejscu w Europie. Wszystkie te napawające niepokojem zjawiska podlegają nierównej dystrybucji na terenie kraju. Generalnie bardziej rozpowszechnione są w wielkich miastach, mniej powszechne w małych miejscowościach. Na zróżnicowania związane ze stopniem urbanizacji nakładają się zróżnicowania regionalne. Zarówno ogólna strategia zapobiegawcza, jak konkretne działania profilaktyczne podejmowane zarówno w skali kraju, jak i na poziomie regionalnym i lokalnym wymagają wiedzy o rozmiarach i charakterze zjawiska, stąd potrzeba podejmowania także badań w skali lokalnej i regionalnej.

CEL BADANIA

Badanie miało na celu przede wszystkim pomiar natężenia zjawiska używania przez młodzież substancji psychoaktywnych. Podstawowymi pytaniami badawczymi były zatem pytania o liczby młodych ludzi, którzy mieli doświadczenia z tego typu substancjami oraz o stopień nasilenia tych doświadczeń. Celem badania była jednak również próba identyfikacji i pomiaru czynników wpływających na rozmiary zjawiska, zarówno po stronie popytu jak podaży. W badaniu poruszono zatem takie kwestie, jak dostępność substancji psychoaktywnych, zarówno w wymiarze fizycznym jak psychologicznym, gotowość do podjęcia prób z tymi środkami, przekonania na temat ich szkodliwości, doświadczenia w zakresie problemów związanych z ich używaniem.

Wszystkie te kwestie zostały poddane pomiarowi ilościowemu w celu dokonania oszacowań dla młodzieży całego kraju i porównania z wynikami badania z 1995 r. i 1999 r.

POPULACJA I PRÓBA

Badanie objęło dwie kohorty młodzieży – młodzież urodzoną w 1987 roku i 1985 r. Założono, że 95% tej młodzieży uczęszcza do szkół, w zdecydowanej większości do trzecich klas gimnazjów i drugich klas szkół ponadgimnazjalnych (licea ogólnokształcące, technika, zasadnicze szkoły zawodowe) pracujących wg systemu sprzed reformy. W związku z tym próba badawcza została pobrana spośród młodzieży szkolnej z tych typów szkół i poziomów klas. Jednostką losowania była klasa szkolna, próba miała zatem charakter klastrowo–warstwowy. Schemat doboru zakładał losowy dobór dwustopniowy. Najpierw losowano szkoły, a następnie klasy. W klasach badaniu poddawano wszystkich obecnych w tym czasie uczniów.

Schemat losowania zakładał równomierny rozkład próby w mieście przy maksymalnym jej rozproszeniu. Operatem losowania była lista szkół MEN.

Założono objęcie badaniem dwóch prób: pierwszej obejmującej uczniów trzecich klas gimnazjów o wielkości ok. 2800 uczniów (112 klas), oraz drugiej obejmującej ok. 1700 uczniów drugich klas szkół ponadgimnazjalnych (68 klas).

PROCEDURA BADAWCZA

Badanie zostało realizowane metodą ankiety audytoryjnej przez zespół ankieterów rekrutujący się spoza systemu oświaty i wychowania. Jako ankieterzy byli zatrudniani przede wszystkim ludzie młodzi, głównie studenci, o łatwym kontakcie z młodzieżą szkolną. Ankieterzy zostali przeszkoleni oraz wyposażeni w szczegółową pisemną instrukcję. Do ich zadań, poza przeprowadzeniem badania w klasie, należało przygotowanie raportu zawierającego, obok opisu realizacji badania, informacje o klasie oraz o uczniach nieobecnych w trakcie badania. Praca ankieterów była wyrywkowo kontrolowana przez koordynatora.

Nawiązanie kontaktu z wylosowanymi szkołami należało do obowiązków ankietera. Udział szkoły w badaniu negocjowany był także bezpośrednio przez ankietera.

W procedurze badania położono bardzo duży nacisk na zapewnienie respondentom maksimum poczucia bezpieczeństwa oraz pełnej anonimowości. Służyły temu:

- wymóg nieobecności nauczyciela w klasie w trakcie badania,
- reguły postępowania ankietera (np. nie mógł on chodzić po klasie i zaglądać uczniom w kwestionariusze),
- specjalna procedura zwrotu wypełnionego kwestionariusza polegająca na umieszczeniu go przez ucznia w kopercie a następnie zaklejeniu jej.

Uczniowie w instrukcji otrzymali zapewnienie o pełnej anonimowości badań, zarówno na poziomie pojedynczych uczniów, jak również całej szkoły. Oznacza to, że tajemnicą objęte są również wyniki na poziomie szkół.

Ankieterzy po sprawdzeniu kompletności materiałów przekazywali je do Instytutu za pośrednictwem instruktorów lokalnych. Ankiety po zarejestrowaniu zostały poddane procedurze sprawdzenia. Następnie założono i zweryfikowano zbiór danych. Obliczenia wyników badania zostały wykonane za pomocą pakietu statystycznego SPSS for Windows ver. 10.

WYNIKI

Prezentację wyników rozpoczniemy od rozpowszechnienia używania różnych substancji psychoaktywnych: najpierw tytoniu, potem napojów alkoholowych a w końcu pozostałych środków, w tym nielegalnych. Następnie przytoczymy wyniki odnoszące się do problemów jakich doświadcza młodzież w związku z używaniem substancji. Następnie zajmiemy się kwestią dostępności poszczególnych substancji. W dalszej kolejności omówimy opinie o szkodliwości używania poszczególnych substancji oraz oceny badanych odnoszące się do rozmiarów sięgania po nie w ich najbliższym otoczeniu. Na

koniec zobaczymy, jaki stosunek do używania substancji przez uczniów mają ich rodzice.

Palenie tytoniu

Rozpowszechnienie palenia tytoniu było badane w dwóch wymiarach czasowych - całego życia respondenta oraz ostatnich 30 dni przed badaniem. Pierwszy z nich pozwala na ustalenie zasięgu zjawiska eksperymentowania z tą substancją, tzn. podejmowania prób palenia tytoniu. Drugi przydatny jest do uchwycenie rozmiarów grupy aktualnie palących, okazjonalnie lub regularnie. Dane na temat doświadczeń z paleniem tytoniu zebranych na przestrzeni całego życia zawiera tabela 1.

Tabela 1. Palenie tytoniu

poziom klasy		Palenie papierosów kiedykolwiek w życiu
Trzecie klasy gimnazjum	Nigdy nie palił	33,3
	1-2 razy	15,5
	3-5 razy	8,2
	6-9 razy	5,6
	10-19 razy	5,7
	20-39 razy	4,8
	40 razy lub więcej	27,0
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Nigdy nie palił	22,7
	1-2 razy	12,3
	3-5 razy	8,1
	6-9 razy	4,7
	10-19 razy	6,4
	20-39 razy	5,0
	40 razy lub więcej	40,7

W czasie całego życia, jakiegokolwiek doświadczenia z paleniem miało 66,7% uczniów klas trzecich gimnazjów i 77,3% uczniów klas drugich szkół ponadgimnazjalnych. Wśród uczniów, którzy podejmowali próby palenia można wyróżnić frakcję osób, które paliły nie więcej niż 5 razy w swoim życiu. Frakcja ta liczy 23,7% młodszych i 20,4% starszych. Jednocześnie 27,0% z pierwszej grupy i 40,7% z drugiej paliło 40 razy lub więcej. Te ostatnie frakcje badanych, to osoby, których palenie wyszło poza fazę eksperymentowania. Palenie tytoniu okazało się być zróżnicowane ze względu na płeć badanych (tabela 2).

Tabela 2. Palenie tytoniu wg płci

poziom klasy		Chłopcy	Dziewczęta
Trzecie klasy gimnazjum	Nigdy nie palił	28,4	37,9
	1-2 razy	13,9	17,0
	3-5 razy	7,9	8,5
	6-9 razy	5,3	5,8
	10-19 razy	6,0	5,4
	20-39 razy	5,4	4,3
	40 razy lub więcej	33,1	21,1
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Nigdy nie palił	20,3	25,3
	1-2 razy	11,3	13,3
	3-5 razy	7,5	8,9
	6-9 razy	4,3	5,1
	10-19 razy	5,8	7,1
	20-39 razy	4,8	5,3
	40 razy lub więcej	46,1	35,0

Zarówno wśród uczniów młodszych jak i starszych więcej doświadczeń zebrali chłopcy niż dziewczęta. W wyższym też odsetku chłopcy palili 40 razy i więcej.

W czasie ostatnich 30 dni przed badaniem paliło 32,1% piętnasto-szesnastolatków i 44,3% siedemnasto-osiemnastolatków (tabela 3).

Tabela 3. Palenie tytoniu w czasie ostatnich 30 dni

poziom klasy		Palenie papierosów w czasie 30 dni przed badaniem
Trzecie klasy gimnazjum	Nie	67,9
	Mniej niż 1 papieros na tydzień	6,7
	Mniej niż 1 papieros dziennie	4,0
	1-5 papierosów dziennie	10,2
	6-10 papierosów dziennie	6,2
	11-20 papierosów dziennie	3,0
	Więcej niż 20 papierosów dziennie	2,0
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Nie	55,7
	Mniej niż 1 papieros na tydzień	6,9
	Mniej niż 1 papieros dziennie	3,9
	1-5 papierosów dziennie	11,3
	6-10 papierosów dziennie	12,7
	11-20 papierosów dziennie	7,0
	Więcej niż 20 papierosów dziennie	2,4

Wśród nich, odnotowujemy znaczne zróżnicowanie pod względem nasilenia palenia. Badani z obu poziomów nauczania w podobnych odsetkach zaliczali się do grupy palących rzadziej niż raz dziennie (10,7% uczniowie z młodszej kohorty i 10,8% uczniowie ze starszej kohorty). Niższe odsetki palących codziennie w ilości przekraczającej 10 papierosów dziennie odnotowano

wśród uczniów gimnazjów – 5,0% niż wśród młodzieży ze starszych klas – 9,4%.

Generalnie jak pokazują cytowane wyniki większość badanej młodzieży podejmuje próby palenia tytoniu. Natomiast regularne, częste palenie jest udziałem bez porównania mniejszej części młodych ludzi.

Rozpowszechnienie palenia względnie regularnego okazało się być zależne od płci zarówno wśród młodszej, jak i wśród starszej młodzieży (tabela 4).

Tabela 4. Palenie tytoniu w czasie ostatnich 30 dni wg płci

poziom klasy		Chłopcy	Dziewczęta
Trzecie klasy gimnazjum	Nie	63,3	72,6
	Mniej niż 1 papieros na tydzień	6,6	6,8
	Mniej niż 1 papieros dziennie	3,7	4,3
	1-5 papierosów dziennie	11,4	9,0
	6-10 papierosów dziennie	8,3	4,1
	11-20 papierosów dziennie	4,2	1,7
	Więcej niż 20 papierosów dziennie	2,6	1,4
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Nie	52,4	59,3
	Mniej niż 1 papieros na tydzień	6,2	7,6
	Mniej niż 1 papieros dziennie	3,2	4,6
	1-5 papierosów dziennie	10,9	11,7
	6-10 papierosów dziennie	13,4	12,1
	11-20 papierosów dziennie	10,4	3,3
	Więcej niż 20 papierosów dziennie	3,3	1,4

W klasach trzecich gimnazjów przynajmniej raz w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem paliło 27,4% dziewcząt oraz 36,7% chłopców. Codzienne palenie w ilościach przekraczających 10 papierosów dziennie deklarowało 3,1% dziewcząt i 6,8% chłopców.

W klasach drugich szkół z poziomu ponadgimnazjalnego w czasie ostatnich 30 dni paliło 40,7% dziewcząt oraz 47,6% chłopców. Odsetki palących codziennie ponad 10 papierosów wynoszą dla dziewcząt 4,7% i dla chłopców 13,7%.

Wszystkie przytoczone wskaźniki pokazują wyższe rozpowszechnienie używania tytoniu wśród chłopców niż wśród dziewcząt.

Picie napojów alkoholowych

Napoje alkoholowe okazały się najbardziej rozpowszechnioną substancją psychoaktywną wśród młodzieży szkolnej, podobnie jak ma to miejsce w dorosłej części społeczeństwa. Próby picia ma za sobą 92,5% gimnazjalistów z klas trzecich i 96,7% uczniów drugich klas szkół ponadgimnazjalnych (tabela 5).

W czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem piło jakiegokolwiek napoje alkoholowe 84,9% młodszych uczniów i 93,4% uczniów starszych. Warto zauważyć, że odsetki konsumentów alkoholu, definiowanych jako osoby, które piły jakiegokolwiek napój alkoholowy w czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem, w przypadku uczniów młodszych nie odbiegają znacznie od odsetków konsumentów stwierdzanych w badaniach na populacji osób dorosłych. W takich badaniach, zrealizowanych w 2002 r. odnotowano 86% tak zdefiniowanych konsumentów napojów alkoholowych.

Tabela 5. Picie napojów alkoholowych

poziom klasy		1995	1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	Kiedykolwiek w życiu	92,8	90,3	92,5
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	77,3	82,0	84,9
	W czasie 30 dni przed badaniem	50,4	61,1	65,8
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Kiedykolwiek w życiu	96,5	96,6	96,7
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	88,0	93,8	93,4
	W czasie 30 dni przed badaniem	65,6	78,1	78,9

Na tym tle nie dziwi wyższy odsetek konsumentów w klasach starszych - większość uczniów z tych klas w momencie badania była już pełnoletnia lub zbliżała się do wieku dorosłości. Niewiele niższy odsetek konsumentów alkoholu wśród uczniów klas trzecich gimnazjów - głównie piętnastolatków wskazuje na przemiany obyczajowe w zakresie używania alkoholu przez młodzież i może budzić niepokój spoglądając na rzecz, czy to z perspektywy zdrowia publicznego, czy norm prawnych. Jak pokazują wyniki badania, wśród piętnastolatków picie alkoholu stało się normą, przynajmniej w sensie statystycznym. Zestawienie wyników z 2003 r. z wynikami z 1999 r. pokazuje na lekki wzrost odsetka konsumentów napojów alkoholowych, wśród uczniów młodszych oraz stabilizację wśród uczniów starszych. Wzrost obserwowany obecnie w młodszej grupie jest mniejszy od wzrostu między 1999 r. i 1995. Trzeba dodać, że w starszej grupie w latach 1995-1999 r. także notowano zwiększenie się odsetka konsumentów alkoholu. W sumie oznaczać to może, pojawienie się tendencji stabilizacyjnej.

Za wskaźnik względnie częstego używania alkoholu przyjęto picie w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem. Jakiegokolwiek napoje alkoholowe w tym

czasie piło 65,8% uczniów z grupy młodszej i 78,9% uczniów z grupy starszej. Trzeba przypomnieć, że badanie było realizowane w maju i czerwcu - okres ostatnich 30 dni przypadał zatem na kwiecień i maj, w zależności od tego kiedy, który z badanych wypełniał ankietę. Okres ten nie obejmował zatem świąt, karnawału, czy wakacji, które jak można przypuszczać szczególnie sprzyjają okazjom do picia.

Wyniki uzyskane w 2003 r. w zestawieniu z wynikami z 1999 r. wskazują na stabilizację odsetka często pijących w starszej grupie i wzrost analogicznego odsetka w młodszej grupie. Wzrost ten jest jednak mniejszy niż odnotowany w poprzednim czterolecu. Warto zatem zauważyć, że wskaźnik częstego picia także wykazuje tendencje do stabilizacji.

Rozpowszechnienie picia alkoholu okazało się zróżnicowane ze względu na płeć tylko gdy analizujemy picie w czasie ostatnich 12 miesięcy i ostatnich 30 dni przed badaniem (tabela 6). Wartości wskaźnika picia kiedykolwiek w życiu dla chłopców i dziewcząt są niemal identyczne. Prawidłowość ta dotyczy zarówno piętnasto-szenastolatków jak i siedemnasto-osiemnastolatków. Różnice między chłopcami a dziewczętami są większe gdy rozpatrujemy picie w czasie ostatnich 30 dni niż gdy analizujemy picie w czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem. Jednak nawet wyniki odnoszące się do częstego picia pokazują, że różnice między chłopcami a dziewczętami nie są zbyt wielkie. Nie przekraczają one wartości 12 punktów procentowych. Wyniki te zdają się wskazywać na postęp procesu emancypacji dziewcząt. Picie alkoholu w naszej kulturze to raczej domena mężczyzn. Wśród dorosłych mieszkańców naszego kraju spotykamy wielokrotnie więcej niepijących kobiet, niż mężczyzn abstynentów. Wśród nastolatków proporcje te są niemal wyrównane.

Tabela 6. Picie napojów alkoholowych wg płci

poziom klasy		Chłopcy			Dziewczęta		
		1995	1999	2003	1995	1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	Kiedykolwiek w życiu	94,4	93,1	93,7	91,2	87,6	91,4
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	80,9	86,2	87,5	73,8	78,0	82,5
	W czasie 30 dni przed badaniem	55,5	68,4	71,5	45,3	54,1	60,3
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Kiedykolwiek w życiu	97,4	96,5	96,6	95,6	96,8	96,9
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	89,9	93,8	94,2	86,3	93,8	92,6
	W czasie 30 dni przed badaniem	72,8	82,5	84,6	58,8	74,3	73,2

W badaniach z 1995 r. w starszym roczniku rozpowszechnienie picia w czasie ostatnich 12 miesięcy było większe u chłopców niż u dziewcząt. Lata 1995-1999 przyniosły większy wzrost rozpowszechnienia picia wśród dziewcząt niż wśród chłopców i w efekcie różnice związane z płcią zatarły się. Można powiedzieć, że starsze dziewczęta dogoniły chłopców pod względem tego wskaźnika. W 2003 roku nie nastąpiły tu większe zmiany. Wydaje się, że można traktować to jako jeden z sygnałów unifikacji stylów życia kobiet i mężczyzn w młodym pokoleniu.

Konsumpcję poszczególnych typów napojów alkoholowych prześledzimy najpierw na przykładzie doświadczeń alkoholowych zebranych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem (tabela 7). Zarówno w trzecich klasach gimnazjów, jak wśród młodzieży starszej najwyższe odsetki konsumentów ma piwo, na drugim miejscu jest wódka a dopiero na trzecim wino. Każdy z trzech typów napojów jest bardziej popularny w klasach gimnazjalnych w porównaniu z klasami ponadgimnazjalnymi. Wódkę pił, co najmniej raz w ciągu ostatnich

trzydziestu dni więcej niż co trzeci badany gimnazjalista i więcej niż co drugi uczeń szkoły wyższego poziomu.

Tabela 7. Picie poszczególnych napojów alkoholowych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem

poziom klasy		1995	1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	Picie piwa	45,6	52,8	68,8
	Picie wina	32,8	24,4	23,7
	Picie wódki	29,9	25,0	36,7
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Picie piwa	55,9	66,2	78,6
	Picie wina	40,5	31,0	30,7
	Picie wódki	46,0	42,0	52,0

W czasie ostatnich ośmiu lat, zarówno wśród gimnazjalistów, jak i uczniów szkół ponadgimnazjalnych obserwujemy stały trend wzrostowy popularności piwa. Odsetki pijących wino spadły w 1999 r. i w 2003 r. nie uległy większym zmianom. Odsetek pijących wódkę po lekkim spadku w 1999 r., w 2003 r. istotnie wzrósł i to do poziomu większego niż w 1995 r.

Płeć wprowadza istotne różnice w obrazie popularności poszczególnych trunków. W tabeli 8 zebrano dane o odsetkach chłopców i dziewcząt pijących każdy z trunków w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem.

W trzecich klasach gimnazjów, zarówno wśród chłopców jak i wśród dziewcząt na pierwszym miejscu jest piwo potem wódka i wino. W przypadku każdego z trunków odsetki pijących są wyższe wśród chłopców niż wśród dziewcząt. Podobnie jest w klasach starszych.

Tabela 8. Picie poszczególnych napojów alkoholowych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem wg płci

poziom klasy		Chłopcy			Dziewczęta		
		1995	1999	2003	1995	1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	Picie piwa	58,2	59,3	76,0	32,8	45,2	62,1
	Picie wina	34,5	30,3	25,5	31,0	16,9	21,9
	Picie wódki	35,7	32,7	45,1	24,2	14,9	28,7
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Picie piwa	72,6	73,5	85,4	39,7	59,3	71,7
	Picie wina	38,7	32,8	31,4	41,6	29,2	29,9
	Picie wódki	54,1	51,2	60,4	37,7	33,2	43,3

Wielkości spożycia przy jednej okazji piwa, wina i wódki oraz dwóch względnie nowych na naszym rynku napojów alkoholowych tj. cidera i alkopopu (tabele 9-13) są silnie zróżnicowane, zarówno wśród uczniów klas trzecich gimnazjów jak klas drugich szkół pogimnazjalnych.

Typową ilością piwa konsumowaną przy jednej okazji przez uczniów młodszych jest poniżej 0,5 litra (26,9%) lub od 0,5 litra do litra (26,1%). W klasach starszych najczęściej pije się między 0,5 litra a 1 litrem tego napoju (32,3%).

Tabela 9. Spożycie jednorazowe piwa

poziom klasy		1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	Nigdy nie pije piwa	14,7	17,6
	Ostatnim razem nie pił piwa	16,1	12,4
	Poniżej 0,5 litra	26,1	26,9
	Powyżej 0,5 do 1 litra	24,4	26,1
	Powyżej 1 litra do 2 litrów	11,6	10,8
	Powyżej 2 litrów	7,2	6,3
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Nigdy nie pije piwa	8,2	10,0
	Ostatnim razem nie pił piwa	13,4	10,1
	Poniżej 0,5 litra	26,4	21,9
	Powyżej 0,5 do 1 litra	29,4	32,3
	Powyżej 1 litra do 2 litrów	13,4	16,1
	Powyżej 2 litrów	9,1	9,6

Tabela 10. Spożycie jednorazowe cideru

poziom klasy		Ilość cideru wypita przy ostatniej okazji
Trzecie klasy gimnazjum	Nigdy nie pije cideru	89,5
	Ostatnim razem nie pił cideru	5,3
	Poniżej 0,5 litra	2,4
	Powyżej 0,5 do 1 litra	1,5
	Powyżej 1 litra do 2 litrów	,7
	Powyżej 2 litrów	,7
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Nigdy nie pije cideru	89,2
	Ostatnim razem nie pił cideru	5,4
	Poniżej 0,5 litra	2,5
	Powyżej 0,5 do 1 litra	1,7
	Powyżej 1 litra do 2 litrów	,6
	Powyżej 2 litrów	,6

Tabela 11. Spożycie jednorazowe alkopopu

poziom klasy		Ilość alkopopu wypita przy ostatniej okazji
Trzecie klasy gimnazjum	Nigdy nie pije alkopopu	88,6
	Ostatnim razem nie pił alkopopu	5,0
	Poniżej 0,5 litra	3,3
	Powyżej 0,5 do 1 litra	1,4
	Powyżej 1 litra do 2 litrów	,8
	Powyżej 2 litrów	,9
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Nigdy nie pije alkopopu	87,8
	Ostatnim razem nie pił alkopopu	6,1
	Poniżej 0,5 litra	2,7
	Powyżej 0,5 do 1 litra	2,2
	Powyżej 1 litra do 2 litrów	,7
	Powyżej 2 litrów	,6

Mniej informacji mamy o spożyciu wina i wódki przy jednej okazji, bowiem znacznie mniej badanych piło te trunki w czasie swojej ostatniej okazji. Rozkłady odpowiedzi pokazują jednak wyraźnie odmienny charakter tych dwóch napojów. W przypadku wina badani grupują się w rejonie niższych wartości, w przypadku wódki rozkład jest bardziej równomierny z lekkim przechyłem w stronę większych ilości, szczególnie wśród trzecioklasistów. W młodym pokoleniu, podobnie jak wśród dorosłych wino i wódka zdają się pełnić inne funkcje. Picie wina ma wyraźnie bardziej symboliczny charakter, stąd wystarczą mniejsze ilości. Wódka zaś służy głównie jako intoksykant, stąd pije się jej więcej.

Najmniej informacji zebrano na temat nowych napojów alkoholowych. Tylko nieliczni pili je podczas swojej ostatniej okazji alkoholowej. Napoje te nie

zdołyły sobie jeszcze, jak widać, dużej popularności. Pite są one raczej w niewielkich ilościach.

Tabela 12. Spożycie jednorazowe wina

poziom klasy		1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	Nigdy nie pije wina	39,1	49,6
	Ostatnim razem nie pił wina	29,9	21,8
	Poniżej 100 gram	10,8	9,2
	Powyżej 100 gram do 200 gram	10,3	9,2
	Powyżej 200 gram do 749 gram	5,9	6,3
	750 gram lub więcej	4,1	4,0
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Nigdy nie pije wina	28,7	40,9
	Ostatnim razem nie pił wina	39,5	29,4
	Poniżej 100 gram	11,2	8,9
	Powyżej 100 gram do 200 gram	10,2	10,7
	Powyżej 200 gram do 749 gram	5,5	5,5
	750 gram lub więcej	5,0	4,6

Tabela 13. Spożycie jednorazowe wódki

poziom klasy		1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	Nigdy nie piję wódki	41,7	43,2
	Ostatnim razem nie pił wódki	21,4	18,4
	Poniżej 50 gram	8,2	7,3
	Powyżej 50 gram do 100 gram	9,0	9,6
	Powyżej 100 gram do 250 gram	8,8	10,4
	Powyżej 250 gram	10,9	11,1
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Nigdy nie piję wódki	20,6	21,8
	Ostatnim razem nie pił wódki	31,4	27,4
	Poniżej 50 gram	7,9	6,0
	Powyżej 50 gram do 100 gram	12,6	12,7
	Powyżej 100 gram do 250 gram	12,7	14,8
	Powyżej 250 gram	14,9	17,3

Pytanie dotyczące ostatniego picia nie ograniczało się do ilości wypitego alkoholu. Próbowaliśmy także ustalić gdzie to picie miało miejsce. Rozkład odpowiedzi zawiera tabela 14.

Uczniowie klas trzecich gimnazjów pili najczęściej u kogoś w domu lub na świeżym powietrzu, najrzadziej zaś w restauracji. Uczniowie starsi najczęściej pili u kogoś w domu, w barze lub pubie względnie na wolnym powietrzu. Widać jak wraz z wiekiem rośnie rola picia w miejscach „publicznych”. Potwierdzeniem tej tezy jest też wzrost wraz z wiekiem odsetka pijących w pubie lub barze oraz dyskoteci.

Tabela 14. Ostatnie picie - miejsce picia

poziom klasy		1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	U siebie w domu	19,1	21,8
	W domu u kogoś	26,0	26,6
	Na ulicy, w parku, na plaży, itp.	26,0	29,9
	W barze lub w pubie	19,2	16,0
	W dyskotecie	24,8	18,7
	W restauracji	3,8	2,9
	W innym miejscu	13,8	17,3
Drugie klasy szkół pogimnazjal- nych	U siebie w domu	20,6	21,2
	W domu u kogoś	31,3	30,0
	Na ulicy, w parku, na plaży, itp.	19,6	27,1
	W barze lub w pubie	30,9	30,8
	W dyskotecie	32,9	25,8
	W restauracji	5,4	4,6
	W innym miejscu	12,6	15,8

Porównanie wyników z 2003 r. z wynikami z 1999 r. wskazuje na niewielkie zmiany w rozkładzie miejsc picia. Wśród młodszej młodzieży wzrosły odsetki pijących na wolnym powietrzu spadły zaś pijących w barze, pubie lub dyskotecie. W starszej grupie obserwujemy podobne tendencje z tą różnicą, że nie uległa zmianie popularność barów i pubów jako miejsca picia.

Jak pokazują dane z tabeli 15. inne miejsce picia charakterystyczne są dla chłopców, a inne dla dziewcząt.

Tabela 15. Ostatnie picie - miejsce picia wg płci

poziom klasy		Chłopcy		Dziewczęta	
		1999	2003	1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	U siebie w domu	16,9	18,5	21,2	25,0
	W domu u kogoś	24,4	26,1	27,7	27,1
	Na ulicy, w parku, na plaży, itp.	33,6	36,2	18,9	24,0
	W barze lub w pubie	21,7	17,1	16,9	14,9
	W dyskotecce	25,4	17,8	24,1	19,4
	W restauracji	4,4	3,3	3,1	2,4
	W innym miejscu	16,4	18,0	11,2	16,6
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	U siebie w domu	17,2	18,1	23,5	24,4
	W domu u kogoś	30,9	29,2	31,8	30,9
	Na ulicy, w parku, na plaży, itp.	25,7	35,3	14,3	18,5
	W barze lub w pubie	36,6	33,2	26,2	28,6
	W dyskotecce	34,1	25,7	31,9	25,9
	W restauracji	6,5	4,9	4,7	4,3
	W innym miejscu	13,7	15,9	11,5	15,6

Młodszy chłopcy w największym odsetku piją na wolnym powietrzu, młodsze dziewczęta zaś u kogoś w domu. Chłopcy z klas drugich szkół pogimnazjalnych także piją przede wszystkim na wolnym powietrzu (na ulicy, w parku, na plaży, itp.), dziewczęta zaś również u kogoś w domu.

Szczególnie niebezpieczne dla zdrowia młodego człowieka, jak również dla porządku publicznego jest picie w znacznych ilościach, a szczególnie prowadzących do przekroczenia progu nietrzeźwości. Jak pokazują dane z tabeli 16. większość badanych na każdym z poziomów nauczania ma za sobą doświadczenie upicia się.

W czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem upiło się chociaż raz 49% młodszej młodzieży i blisko 64% starszych uczniów. W czasie ostatnich 30 dni

poprzedzających badanie w stan nietrzeźwości wprowadziło się prawie 29% uczniów trzecich klas gimnazjów i 37% uczniów klas trzecich szkół pogimnazjalnych.

Tabela 16. Przekraczanie progu nietrzeźwości

poziom klasy		1995	1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	Kiedykolwiek w życiu	60,5	60,1	59,3
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	46,0	50,6	48,5
	W czasie 30 dni przed badaniem	24,1	30,5	29,2
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Kiedykolwiek w życiu	73,9	76,5	77,5
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	57,8	63,5	64,0
	W czasie 30 dni przed badaniem	31,0	36,3	37,2

Porównanie wyników uzyskanych w 2003 r. z wynikami z lat 1999 i 1995 wskazuje na stabilizację a nawet lekki spadek wskaźników w 2003 r. po wzroście w latach 1995-1999.

Przekraczanie progu nietrzeźwości zdarzało się częściej w grupie chłopców niż dziewcząt (tabela 16).

Tabela 17. Przekraczanie progu nietrzeźwości wg płci

poziom klasy		Chłopcy			Dziewczęta		
		1995	1999	2003	1995	1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	Kiedykolwiek w życiu	69,7	67,	68,2	51,1	53	50,9
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	54,6	58,	58,3	37,2	43	39,2
	W czasie 30 dni przed badaniem	30,8	38,	38,1	17,4	22	20,8
Drugie klasy szkół pogimna- zjalnych	Kiedykolwiek w życiu	82,3	84,	84,0	64,3	69	71,0
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	69,9	75,	73,9	46,0	53	54,0
	W czasie 30 dni przed badaniem	42,1	48,	47,7	20,1	25	26,5

Odsetek upijających się chłopców zarówno w młodszej grupie badanych, jak w starszej grupie znacznie przewyższa odsetki upijających się dziewcząt. Warto jednak zwrócić uwagę, że różnica między odsetkami chłopców i dziewcząt, którzy upili się w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem, jest znacznie większa w drugich klasach szkół ponadgimnazjalnych. Można także zauważyć, że wśród chłopców z klas ponadgimnazjalnych spotykamy istotnie więcej upijających się niż wśród chłopców z klas młodszych, podczas gdy u dziewcząt z klas gimnazjalnych i starszych odsetki upijających się znacznie mniej się różnią między sobą.

Pytaniem uzupełniającym naszą wiedzę o upijaniu się młodzieży był próba oszacowania na skali dziesięciopunktowej poziomu intoksykacji przy ostatnim upiciu się. Jak pokazują dane z tabeli 18. odsetki badanych są dość wyrównane.

Tabela 18. Nasilenie nietrzeźwości

poziom klasy		1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	Nigdy się nie upił	33,1	34,0
	1 (Lekki rausz)	7,8	8,1
	2	6,5	6,2
	3	7,5	6,8
	4	7,6	8,0
	5	8,9	8,1
	6	5,9	6,6
	7	6,8	7,7
	8	6,2	5,6
	9	3,3	3,4
	10 (Bardzo silne upicie)	6,3	5,4
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Nigdy się nie upił	20,4	18,4
	1 (Lekki rausz)	8,0	6,8
	2	7,2	5,3
	3	9,4	9,0
	4	9,1	9,9
	5	12,4	10,9
	6	8,7	10,5
	7	9,3	10,0
	8	7,1	8,9
	9	3,0	4,6
	10 (Bardzo silne upicie)	5,3	5,7

Zgodnie z przewidywaniami w klasach drugich szkół ponadgimnazjalnych uczniowie w nieco wyższych odsetkach deklarują silne upicie się niż w klasach młodszych. Jednocześnie najwyższy poziom upicia się nieznacznie częściej deklarowany był przez uczniów młodszych niż przez starszych.

Jak pokazują dane z tabeli 19. chłopcy w większych odsetkach niż dziewczęta potwierdzali wyższe poziomy upicia się. Było tak zarówno w klasach trzecich szkół gimnazjalnych, jak i wśród młodzieży starszej.

Tabela 19. Nasilenie nietrzeźwości wg płci

poziom klasy		Chłopcy		Dziewczęta	
		1999	2003	1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	Nigdy się nie upił	25,3	25,6	40,3	42,2
	1 (Lekki rausz)	6,4	6,5	9,1	9,7
	2	5,7	4,7	7,4	7,5
	3	7,1	6,0	8,0	7,6
	4	7,5	8,8	7,7	7,3
	5	10,4	8,7	7,4	7,6
	6	7,6	8,6	4,3	4,5
	7	8,8	10,6	4,9	4,9
	8	8,3	7,2	4,2	4,1
	9	4,6	5,3	2,1	1,7
	10 (Bardzo silne upicie)	8,2	8,0	4,5	2,9
Drugie klasy szkół pogimnazjal- nych	Nigdy się nie upił	13,2	11,8	26,6	25,1
	1 Lekki rausz	4,1	4,7	11,4	8,9
	2	4,0	3,7	9,7	6,9
	3	8,0	6,7	10,6	11,2
	4	8,0	9,2	10,1	10,5
	5	14,6	11,2	10,6	10,7
	6	11,1	13,0	6,7	8,0
	7	15,1	12,9	4,3	7,1
	8	9,6	12,4	5,0	5,5
	9	4,7	6,0	1,6	3,1
	10 Bardzo silne upicie	7,6	8,3	3,3	3,0

Doprecyzowaniu kwestii upicia się służyło też pytanie o ilość alkoholu potrzebną do osiągnięcia tego stanu. Uczniowie odpowiadali podając liczbę drinków koniecznych do tego, żeby się upić. Odpowiedzi na to pytanie są też wskaźnikiem tolerancji na alkohol.

Tabela 20. Tolerancja na alkohol

poziom klasy		1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	Nigdy nie piłem alkoholu	10,1	10,0
	Nigdy nie byłem pijany	26,1	27,9
	1-2 drinki	7,7	6,6
	3-4 drinki	17,6	18,0
	5-6 drinków	16,7	16,5
	7-8 drinków	10,8	9,4
	9-10 drinków	5,8	5,1
	11-12 drinków	2,0	2,7
	13 drinków lub więcej	3,3	3,8
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Nigdy nie piłem alkoholu	3,6	4,7
	Nigdy nie byłem pijany	17,2	15,5
	1-2 drinki	8,6	6,3
	3-4 drinki	21,5	19,2
	5-6 drinków	21,9	22,9
	7-8 drinków	14,2	15,1
	9-10 drinków	6,6	7,9
	11-12 drinków	2,8	3,7
	13 drinków lub więcej	3,5	4,7

Jak pokazują dane zebrane w tabeli 20. największe frakcje gimnazjalistów do uzyskania stanu upojenia alkoholowego potrzebują 3-4 drinków (18,0%) lub 5-6 drinków (16,5%). Zgodnie z przewidywaniami w przypadku młodzieży ze

starszej grupy największa frakcje ulokowała się trochę wyżej – 5-6 drinków (22,9%). Tolerancja na alkohol zależna jest od płci badanych (tabela 21).

Tabela 21. Tolerancja na alkohol (Ile drinków potrzebnych do upicia się), wg płci

poziom klasy		Chłopcy		Dziewczęta	
		1999	2003	1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	Nigdy nie piłem alkoholu	7,9	8,5	12,2	11,3
	Nigdy nie byłem pijany	21,7	20,1	30,2	35,4
	1-2 drinki	3,9	4,6	11,4	8,5
	3-4 drinki	12,5	14,5	22,6	21,4
	5-6 drinków	20,7	19,7	12,9	13,5
	7-8 drinków	15,1	13,7	6,7	5,2
	9-10 drinków	9,5	8,2	2,3	2,2
	11-12 drinków	3,3	4,4	0,7	1,1
	13 drinków lub więcej	5,4	6,4	1,1	1,3
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Nigdy nie piłem alkoholu	3,7	4,6	3,6	4,7
	Nigdy nie byłem pijany	11,0	9,4	22,4	21,6
	1-2 drinki	3,5	2,8	12,9	9,9
	3-4 drinki	10,9	10,7	30,4	27,9
	5-6 drinków	24,1	24,3	20,2	21,5
	7-8 drinków	22,6	21,4	7,2	8,7
	9-10 drinków	12,0	12,6	1,9	3,2
	11-12 drinków	5,0	6,3	1,0	1,0
	13 drinków lub więcej	7,1	7,8	0,3	1,5

W trzecich klasach gimnazjów chłopcy najczęściej lokowali się na poziomie 5-6 drinków (19,7%) a dziewczęta – 3-4 drinków (21,4%). Podobnie układały się relacje między chłopcami i dziewczętami w klasach trzecich szkół

pogimnazjalnych. Warto zauważyć, że różnice między chłopcami i dziewczętami nie są wcale tak duże jak wśród dorosłych.

Niezależnie od samooceny badanych w kwestii upicia się, w badaniu przyjęto także obiektywną miarę nadmiernego spożycia przy jednej okazji. Taką miarą było 5 drinków lub więcej. W tabeli 22 zestawiono odsetki badanych, którym zdarzało się przekraczać tą miarę.

Tabela 22. Picie nadmierne w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem

Wypicie 5 lub więcej drinków z rzędu w czasie ostatnich 30 dni			
poziom klasy		1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	Ani razu	53,5	57,9
	1 raz	15,1	14,0
	2 razy	11,5	10,6
	3-5 razy	11,9	10,3
	6-9 razy	4,1	3,7
	10 lub więcej razy	4,0	3,4
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Ani razu	46,8	48,5
	1 raz	16,4	15,4
	2 razy	15,1	12,5
	3-5 razy	12,0	13,3
	6-9 razy	4,8	4,7
	10 lub więcej razy	4,9	5,7

Warto zauważyć, że w młodszej grupie 17,4% badanych wypijało ponad 5 drinków przy jednej okazji co najmniej co dziesięć dni. W starszej grupie takich uczniów było 23,7%.

Sięganie po napoje alkoholowe oraz rozmiary picia zależne są, przynajmniej w pewnym stopniu, od postaw i oczekiwań wobec alkoholu. W jednym z pytań ankiety prosiliśmy badanych o określenie na pięciopunktowej skali

szacunkowej, na ile prawdopodobne jest, że doświadczą po alkoholu wymienionych w pytaniu konsekwencji. Ich lista wraz z rozkładem odpowiedzi dla uczniów klas pierwszych znajduje się w tabeli 23.

Tabela 23. Oczekiwania wobec alkoholu

poziom klasy		Bardzo prawdopodobne	Prawdopodobne	Nie wiadomo	Mało prawdopodobne	Zupełnie nieprawdopodobne
Trzecie klasy gimnazjum	Poczuje się odprężony	23,6	29,8	22,8	12,8	11,0
	Będę miał kłopoty z policją	8,2	9,4	20,4	22,7	39,2
	Zaszkodzi to mojemu zdrowiu	23,2	22,1	22,9	20,2	11,6
	Poczuje się szczęśliwy	15,5	24,4	26,9	18,4	14,7
	Zapomnę o swoich problemach	20,4	25,8	19,1	19,1	15,6
	Nie będę w stanie przestać pić	5,8	6,0	16,6	20,9	50,7
	Będę miał kaca	25,7	22,8	19,7	16,3	15,4
	Będę bardziej przyjazny i towarzyski	22,9	30,2	24,4	11,4	11,1
	Zrobię coś, czego będę żałował	15,5	15,9	26,1	19,4	23,1
	Będę się świetnie bawić	30,4	32,2	22,4	7,5	7,5
Zrobi mi się niedobrze	15,3	18,6	25,9	21,2	19,0	
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Poczuje się odprężony	27,0	34,0	19,3	11,7	8,0
	Będę miał kłopoty z policją	4,8	6,6	17,2	26,0	45,4
	Zaszkodzi to mojemu zdrowiu	15,4	21,6	26,1	25,6	11,3
	Poczuje się szczęśliwy	13,8	26,7	28,4	19,5	11,7
	Zapomnę o swoich problemach	18,3	26,8	19,5	21,8	13,7
	Nie będę w stanie przestać pić	4,5	4,7	12,0	22,3	56,4
	Będę miał kaca	25,6	24,6	20,3	18,2	11,2
	Będę bardziej przyjazny i towarzyski	21,9	38,2	22,1	10,6	7,2
	Zrobię coś, czego będę żałował	10,5	15,8	26,3	26,6	20,8
	Będę się świetnie bawić	29,2	39,1	21,7	6,2	3,8
Zrobi mi się niedobrze	10,9	16,7	28,0	28,2	16,1	

Wśród poddanych ocenie respondentów następstw picia znalazły się konsekwencje negatywne i pozytywne. Dla uproszczenia obrazu spróbujmy

zbudować rankingi spodziewanych konsekwencji negatywnych i pozytywnych opierając się na odsetkach odpowiedzi „bardzo prawdopodobne”. W trzecich klasach gimnazjów w zakresie następstw negatywnych na pierwszym miejscu znalazł się kac (25,7%), na drugim szkody zdrowotne (23,2%), na trzecim obawa, że zrobi się coś, czego będzie się potem żałowało (15,5%), a na czwartym złe samopoczucie (mdłości) (15,3%). Mniejsze odsetki badanych obawiają się kłopotów z policją (8,2%) lub utraty kontroli nad pićciem (5,8%). Wśród konsekwencji pozytywnych najwięcej uczniów z młodszej grupy wymienia świetną zabawę (30,4%), a w dalszej kolejności - poczucie odprężenia (23,6%), towarzyskość (22,9%) i zapomnienie o swoich problemach (20,4%). Najrzadziej wymieniane jest poczucie szczęścia (15,5%). Porównanie częstości wyborów konsekwencji pozytywnych i negatywnych wskazuje wyraźnie na większą popularność tych pierwszych. Innymi słowy młodzież zdaje się oczekiwać po alkoholu więcej dobrego niż złego. Ta tendencja nie wystawia dobrej noty wysiłkom w zakresie edukacji adresowanej do młodzieży.

W klasach drugich szkół pogimnazjalnych ranking następstw negatywnych wygląda podobnie jak w klasach trzecich gimnazjum, chociaż odsetki potwierdzeń dla poszczególnych następstw są niższe. Tylko prawdopodobieństwo pojawienia się kaca uczniowie starsi oceniają podobnie jak młodsza młodzież. W zakresie konsekwencji pozytywnych oczekiwania uczniów z drugich klas szkół pogimnazjalnych nie różnią się zasadniczo od antycypacji ich młodszych kolegów. Na dwu pierwszych miejscach znalazły się: świetna zabawa (29,2%) i poczucie odprężenia (27,0%), trzecią pozycję zajmuje towarzyskość (21,9%), a czwartą zapomnienie o swoich problemach (18,3%). W sumie uczniowie starsi w nieco niższych odsetkach niż ich młodszy koledzy potwierdzali prawdopodobieństwo pojawienia się poszczególnych następstw pozytywnych, z jednym wszakże wyjątkiem – częściej niż młodszy wskazywali na poczucie odprężenia jako oczekiwaną konsekwencję picia.

Porównanie wyników badania z 1999 r. z wynikami uzyskanymi w 1995 r. wykazało niepokojącą tendencję (tabela 24).

Tabela 24. Oczekiwania wobec alkoholu (bardzo prawdopodobne)

poziom klasy		1995	1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	Poczuje się odprężony	18,2	19,8	23,6
	Będę miał kłopoty z policją	8,8	6,5	8,2
	Zaszkodzi to mojemu zdrowiu	33,5	25,0	23,2
	Poczuje się szczęśliwy	11,1	15,0	15,5
	Zapomnę o swoich problemach	19,3	19,2	20,4
	Nie będę w stanie przestać pić	7,3	5,3	5,8
	Będę miał kaca	34,9	25,1	25,7
	Będę bardziej przyjazny i towarzyski	21,9	23,6	22,9
	Zrobię coś, czego będę żałował	19,0	15,5	15,5
	Będę się świetnie bawić	26,2	31,0	30,4
Zrobi mi się niedobrze	25,6	16,6	15,3	
Drugie klasy szkół pogimnazjal- nych	Poczuje się odprężony	20,3	23,9	27,0
	Będę miał kłopoty z policją	6,6	4,4	4,8
	Zaszkodzi to mojemu zdrowiu	28,4	19,0	15,4
	Poczuje się szczęśliwy	8,3	11,1	13,8
	Zapomnę o swoich problemach	18,7	16,4	18,3
	Nie będę w stanie przestać pić	4,2	3,3	4,5
	Będę miał kaca	30,9	27,0	25,6
	Będę bardziej przyjazny i towarzyski	23,5	27,0	21,9
	Zrobię coś, czego będę żałował	15,0	10,0	10,5
	Będę się świetnie bawić	26,5	30,5	29,2
Zrobi mi się niedobrze	20,1	15,0	10,9	

W 1999 r. niższe niż w 1995 r. były odsetki uczniów obawiających się negatywnych następstw, a wyższe - oczekujących pozytywnych konsekwencji. Jedynym wyjątkiem od tej reguły okazało się oczekiwanie zapomnienia o swoich problemach w wyniku picia alkoholu. W grupie uczniów młodszych wyniki z 1995 r. i 1999 r. były niemal identyczne, w grupie uczniów starszych wręcz nastąpił spadek odsetka formułujących takie antycypacje. W 2003 r. obserwujemy załamywanie się tej tendencji, przynajmniej w przypadku większości poruszonych w ankiecie kwestii.

Blok pytań o alkohol zamyka pytanie o to, czy badany spodziewa się, że będzie pił napoje alkoholowe, gdy będzie miał 25 lat. W intencji tego pytania leżało sprawdzenie, jak badani wyobrażają sobie swój stosunek do alkoholu wtedy, gdy będą już dorośli i picie alkoholu przestanie być owocem zakazanym.

Tabela 25. Spodziewane picie po osiągnięciu dorosłości

poziom klasy		1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	Nie	25,7	15,0
	Tak	23,6	38,6
	Nie wiem	50,7	46,4
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Nie	19,0	11,6
	Tak	33,0	43,9
	Nie wiem	48,0	44,4

Największa frakcja uczniów, zarówno w grupie młodszej (46,4%) jak starszej (44,4%) nie umiała odpowiedzieć na to pytanie. W obu grupach proporcja deklarujących abstynencję w wieku 25 lat była zdecydowanie mniejsza niż tych, którzy przewidują, że znajdą się w gronie konsumentów alkoholu. W stosunku do 1999 wyraźnie zmniejszył się udział przewidujących swoją

abstynencję od alkoholu, zaś wzrósł udział tych, którzy sądzą, że będą pili. Zmniejszyła się też trochę proporcja niezdecydowanych. Spadek popularności postaw abstynenckich na poziomie oczekiwań lokowanych w przyszłości wydaje się nie najlepiej wróżyć w kwestiach konsumpcji alkoholu, a w ślad za tym rozpowszechnienia problemów alkoholowych, za lat kilka.

Używanie innych substancji psychoaktywnych

Do szerokiej grupy innych niż alkohol i tytoń substancji psychoaktywnych należą takie substancje legalne jak leki przeciwbólowe i nasenne czy substancje wziewne oraz szeroka gama substancji nielegalnych. Pod pojęciem substancji nielegalnych rozumiemy tu substancje, których produkcja i obrót nimi są czynami zabronionymi przez prawo. W języku publicystyki substancje te często nazywane są narkotykami.

Zanim przedstawimy wyniki dotyczące rozpowszechnienia sięgania po te substancje, zobaczmy na ile młodzież zorientowana jest w różnorodności różnych środków służących do zmiany swojego stanu psychicznego. Blok pytań dotyczących kwestii narkotyków otwiera pytanie zawierające ich listę, w którym prosiliśmy badanych o zaznaczenie tych środków, które są im znane. Rozkład odpowiedzi przedstawiono w tabeli 26.

Tabela 26. Znajomość poszczególnych substancji

Poziom klasy		1995	1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	Leki uspokajające lub nasenne	73,4	65,1	69,2
	Marihuana lub haszysz	83,8	85,1	90,9
	LSD	72,1	55,4	53,4
	Amfetaminy	40,2	84,0	89,7
	Crack	11,0	22,4	38,7
	Kokaina	85,0	83,8	89,5
	Relevin	8,5	10,3	12,2
	Heroina	83,9	83,6	89,5
	Ecstasy	18,2	64,0	70,1
	GHB	x	x	11,1
	Metadon	11,1	14,0	21,0
	Grzyby halucynogenne	x	x	73,7
	Polska heroina (kompot)	78,8	75,1	72,8
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Leki uspokajające lub nasenne	76,9	69,1	70,7
	Marihuana lub haszysz	86,3	88,9	94,7
	LSD	77,5	64,5	73,3
	Amfetaminy	50,8	88,4	93,0
	Crack	12,3	23,3	45,7
	Kokaina	87,4	88,6	91,5
	Relevin	10,4	9,8	10,8
	Heroina	86,0	88,1	91,5
	Ecstasy	22,1	70,3	82,8
	GHB	x	x	8,3
	Metadon	14,0	15,0	20,6
	Grzyby halucynogenne	x	x	84,4
	Polska heroina (kompot)	81,7	82,3	80,7

Zdecydowana większość ankietowanych, niezależnie od poziomu nauczania, jest zorientowana w nazwach poszczególnych substancji. Tylko ok. 5% badanych nie znało żadnego ze środków. Wiedza o poszczególnych substancjach jest jednak zróżnicowana. W trzecich klasach gimnazjalnych najwięcej badanych słyszało o marihuanie i haszyszu – ponad 90%. Tylko nieznacznie niższe odsetki badanych przyznało się do znajomości kokainy, heroiny oraz amfetaminy. Znajomość tych substancji potwierdzało prawie 90% badanych. Nieco mniej znane okazały się polska heroina czyli „kompot” (73%), grzyby halucynogenne (74%), leki uspokajające i nasenne (69%), ecstasy (70%). Jeszcze mniej popularne są nazwy LSD (53%) i crack (39%). Najmniej znane jest GHB, nowy środek na naszej scenie narkotykowej, znało go tylko 11% badanych. Trochę więcej, bo 12% respondentów stwierdziło, że zna substancje o nazwie Relevin, która tym odróżnia się od pozostałych, że w ogóle nie istnieje. Jej wymyślona na potrzeby badania nazwa została wprowadzona do ankiety po to, żeby kontrolować efekt ulegania modzie na narkotyki, bardziej na poziomie deklaracji, niż rzeczywistych zachowań. Jak widzimy więcej niż co dziesiąty uczeń jest tak dobrze zorientowany w ofercie narkotyków, że „słyszał” nawet o relevinie. Generalnie mniejsze odsetki badanych słyszały o środkach trudno dostępnych w naszym kraju.

Uczniowie klas drugich szkół ponadgimnazjalnych w przypadku większości środków w niewielkim stopniu przewyższają uczniów gimnazjów w zakresie znajomości substancji. Największe różnice występują przy LSD, crack, ecstasy, grzybach halucynogennych oraz polskiej heroinie.

Porównanie wyników z 2003 r. z wynikami dwóch poprzednich badań ujawnia trend wzrostowy znajomości poszczególnych środków. Jedynym wyraźnym wyjątkiem jest LSD, o którym wiedziało więcej uczniów w 1995 r. niż w 2003 r. Najsilniejszy wzrost obserwujemy w przypadku ecstasy i cacku. W czasie ośmiu lat dzielących pierwsze badanie ESPAD od obecnego badania odsetek poinformowanych o istnieniu tych środków wzrósł niemal czterokrotnie. Silny, bo prawie dwukrotny wzrost obserwujemy w przypadku amfetaminy i metadonu.

Blok dotyczący używania poszczególnych środków otwierało pytanie o to, czy badany chciałby spróbować jakiegoś narkotyku lub leku. Rozkład odpowiedzi przedstawiono w tabeli 27.

Tabela 27. Potencjalny popyt na narkotyki

Poziom klasy		1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	Tak	26,7	29,4
	Nie	73,3	70,6
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Tak	35,0	41,8
	Nie	65,0	58,2

Chęć spróbowania potwierdziło 29% badanych uczniów z trzecich klas gimnazjów oraz 42% uczniów z drugich klas szkół ponadgimnazjalnych. W stosunku do 1999 roku zaznaczył się wzrost zainteresowanych spróbowaniem narkotyku, zarówno w młodszej grupie, jak w starszej.

W podobny sposób jak znajomość nazw innych niż alkohol i tytoń środków psychoaktywnych badaliśmy ich używanie w czasie całego życia. Badanym przedstawiono w ankiecie listę środków z prośbą o zaznaczenie tych, których kiedykolwiek używali.

Tabela 28. Używanie substancji kiedykolwiek w życiu

poziom klasy		1995	1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	Marihuana lub haszysz	10,1	15,1	19,2
	Substancje wziewne	10,4	9,1	9,3
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza	18,5	18,3	17,3
	Amfetamina	2,9	7,4	6,0
	LSD lub inne halucynogeny	1,9	4,0	2,5
	Crack	0,5	1,0	1,6
	Kokaina	0,8	1,9	2,2
	Relevin	0,4		1,0
	Heroina	0,8	5,7	1,8
	Ecstasy	0,8	2,8	2,8
	Grzyby halucynogenne			3,5
	GHB			,8
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki			1,2
	Alkohol razem z tabletkami			8,4
	Alkohol razem z marihuaną			11,3
	Sterydy anaboliczne	2,8	3,4	2,9
Polska heroina (kompot)			2,3	
Drugie klasy szkół pogimnazjal- nych	Marihuana lub haszysz	17,1	22,4	36,7
	Substancje wziewne	7,9	5,4	6,3
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza	20,8	20,8	20,1
	Amfetamina	2,8	10,5	15,4
	LSD lub inne halucynogeny	2,7	3,5	4,2
	Crack	0,4	0,8	1,4
	Kokaina	0,8	1,8	2,4
	Relevin	0,3		,6
	Heroina	0,6	6,8	2,2
	Ecstasy	0,6	2,7	5,8
	Grzyby halucynogenne			4,9
	GHB			,6
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki			,7
	Alkohol razem z tabletkami			14,6
	Alkohol razem z marihuaną			23,4
	Sterydy anaboliczne	4,0	2,6	3,5
Polska heroina (kompot)			1,2	

Dane z tabeli 28 pokazują, że wśród uczniów klas młodszych na pierwszym miejscu pod względem rozpowszechnienia eksperymentowania znajdują się marihuana i haszysz (19%) a na drugim leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza (17%). Wśród uczniów klas starszych na pierwszym miejscu również znajdują się marihuana i haszysz (37%). Leki uspokajające i nasenne przyjmowane bez zalecenia lekarza także ułożyły się na drugim miejscu (20%). Wśród gimnazjalistów na trzecim miejscu znalazły się substancje wziewne (9%), a na czwartym amfetamina (6%). W starszej kohorcie na trzecim miejscu znajduje się amfetamina 15%, a na czwartym substancje wziewne i ecstazy (po 6%). Wśród gimnazjalistów dwuprocentowe rozpowszechnienie przekraczają jeszcze LSD (2,5%), kokaina (2,2%), ecstazy (2,8%), grzyby halucynogenne (3,5%), sterydy anaboliczne (2,9%) oraz polska heroina (2,2%). Wśród starszych uczniów analogiczna lista środków, których używało kiedykolwiek w życiu ponad 2% badanych, jest podobna i obejmuje LSD (4,2%), kokaina (2,4%), heroina (2,8%), grzyby halucynogenne (4,9%), sterydy anaboliczne (3,5%). W przypadku większości substancji wyższe rozpowszechnienie eksperymentowania odnotować trzeba wśród starszej młodzieży niż w młodszej grupie. Tylko do doświadczeń z substancjami wziewnymi oraz z polską heroiną częściej przyznaje się młodzież ze szkół gimnazjalnych.

GHB, nowy w Polsce narkotyk, używany był kiedykolwiek przez mniej niż 1% badanych. Bardzo niskim rozpowszechnieniem charakteryzuje się także tradycyjna polska heroina. Substancje te były używane kiedykolwiek przez podobny odsetek badanych, niewiele odbiegający od odsetka respondentów, którzy przyznali się do używania nieistniejącego środka – relevinu.

Należy także zwrócić uwagę na bardzo niskie, zbliżone do 1% rozpowszechnienie używania narkotyków w zastrzykach. Szczególny niepokój powinny budzić natomiast dość znaczne odsetki młodzieży eksperymentującej z alkoholem w połączeniu z lekami (8,4% w młodszej kohorcie i 14,6% w starszej) lub z marihuaną (8,4% w młodszej grupie i 23,4% w starszej). Łączne

przyjmowanie różnych substancji jest szczególnie niebezpieczne ze względu na ryzyko szkód zdrowotnych.

Porównując wyniki z 2003 r. z wynikami 1999 r. i 1995 r. odnotować trzeba wyraźny wzrost odsetka uczniów, których udziałem stały się doświadczenia z przetworami konopi. W młodszej grupie wzrost między 2003 r. a 1999 r. był trochę mniejszy niż w poprzednim czteroleciu, chociaż osłabienie tempa wzrostu nie jest zbyt duże. W starszej grupie odsetki uczniów, którzy używali chociaż raz przetworów konopi wzrosły wyraźnie silniej w latach 1999-2003 niż w latach 1995-1999, mamy tu zatem do czynienia z nasileniem trendu wzrostowego. Zmiany w rozpowszechnieniu eksperymentowania z marihuana i haszyszem w młodszej i starszej grupie wykazują zatem odmienne tendencje. Podobnie jest z kilkoma innymi środkami. Rozpowszechnienie sięgania po amfetaminę, LSD i sterydy anaboliczne po wzroście w obu grupach badanych w latach 1995-1999, w młodszej grupie trochę spadło, w starszej grupie zaś kontynuuje trend wzrostowy. Rozpowszechnienie eksperymentowania z ecstazy także po wzroście w latach 1995-1999 zarówno wśród młodszych uczniów jak i starszych, w następnym czteroleciu w młodszej grupie ustabilizowało się a w starszej nadal rosło. Trend rosnący przez cały ośmioletni okres badań ESPAD wykazuje w obu grupach rozpowszechnienie doświadczeń z kokainą, jednak mimo stałego wzrostu odsetki użytkowników pozostają na bardzo niskim poziomie, nie przekraczającym 2,5%. Osobnego komentarza wymagają wyniki odnoszące się do heroiny. W obu grupach badanych odsetki sięgających po tą substancję bardzo silnie wzrosły w latach 1996-1999, a następnie spadły w 2003 r. do poziomu niewiele wyższego niż w 1995 r. Za gwałtowny skok odsetka w 1999 r. w pewnym stopniu mogła być odpowiedzialna zmiana w kwestionariuszu dokonana w 1999 r. W 1995 r. pytano ogólnie o używanie heroiny, w 1999 r. zaś pytano osobno o używanie heroiny do palenia „tzw. brown sugar” oraz heroiny „białej”. W 2003 r. powrócono do wersji sprzed ośmiu lat. Heroina “brown sugar” pojawiła się na większą skalę w naszym kraju w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych. W tym samym czasie na naszej scenie narkotykowej zagościły nowe odmiany

przetworów konopi o zwiększonej zawartości THC, tzw. „skun”. Wśród młodzieży na temat tej substancji krążyły różne mity. Nie można zatem wykluczyć, że niektórzy młodzi ludzie raportując swoje doświadczenia z narkotykami mylili te substancje. Dla popularności „braun sugar” nie bez znaczenia był też zapewne efekt nowości, nowa modna substancja z etykietą względnie bezpiecznej mogła prowokować do spróbowania. Trudno zatem powiedzieć, jaki wkład we wzrost odsetka stwierdzony w badaniu w 1999 r. miały zmiany w kwestionariuszu, a jaki był rzeczywisty wzrost rozpowszechnienia.

Na koniec trzeba wskazać na brak różnic lub nieznaczny spadek rozpowszechnienia używania tradycyjnych w Polsce substancji psychoaktywnych innych niż alkohol, tj. leków uspokajających i nasennych przyjmowanych bez przepisu lekarza oraz substancji wziewnych.

Dane z tabeli 28 pokazują, że rozpowszechnienie podejmowania prób z substancjami psychoaktywnymi innymi niż alkohol i tytoń zależne jest od płci.

Związek między używaniem substancji a płcią występuje na obu poziomach nauczania. Chłopcy częściej deklarują próby używania praktycznie wszystkich substancji poza lekami uspokajającymi i nasennymi. Eksperymentowanie z lekami uspokajającymi i nasennymi znacząco bardziej rozpowszechnione jest wśród dziewcząt. Także próby łączenia alkoholu z tabletkami częściej spotyka się wśród dziewcząt niż wśród chłopców.

Tabela 29. Używanie substancji chociaż raz w życiu wg płci

Poziom klasy		Chłopcy			Dziewczęta		
		1995	1999	2003	1995	1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	Marihuana lub haszysz	13,7	20,1	24,7	6,5	10,5	13,9
	Substancje wziewne	12,2	10,6	10,2	8,7	7,7	8,4
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza	11,2	12,5	12,3	25,8	23,8	22,1
	Amfetamina	3,8	9,2	7,5	2,0	5,4	4,6
	LSD lub inne halucynogeny	2,4	5,7	3,5	1,3	2,2	1,6
	Crack	0,8	1,2	2,5	0,2	0,7	,8
	Kokaina	0,9	2,5	3,1	0,6	1,2	1,4
	Relevin	0,5	0,7	1,4	0,2	0,6	,6
	Heroina	1,0	7,4	2,5	0,5	4,0	1,2
	Ecstasy	1,0	3,9	3,7	0,6	1,8	2,1
	Grzyby halucynogenne			5,3			1,9
	GHB			1,3			,4
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki			1,8			,6
	Alkohol razem z tabletkami			6,3			10,4
	Alkohol razem z marihuaną			14,9			7,9
Sterydy anaboliczne	4,9	6,0	5,2	0,7	0,6	,9	
Polska heroina (kompot)			3,1			1,5	
Drugie klasy szkół pogimnazjal- nych	Marihuana lub haszysz	22,0	32,1	47,7	12,1	14,1	25,5
	Substancje wziewne	9,6	6,3	8,4	6,0	4,7	4,1
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza	12,6	10,6	13,9	28,9	29,5	26,2
	Amfetamina	3,6	13,7	18,1	2,0	7,7	12,7
	LSD lub inne halucynogeny	3,8	6,1	6,7	2,0	1,3	1,8
	Crack	0,8	1,7	2,1	0,1	0,2	,7
	Kokaina	1,0	2,7	3,4	0,5	1,0	1,4
	Relevin	0,6	1,7	1,1	0,0	0,0	,1
	Heroina	0,8	9,7	2,5	0,3	4,3	1,8
	Ecstasy	1,0	3,9	8,0	0,2	1,7	3,5
	Grzyby halucynogenne			7,5			2,2
	GHB			1,1			,1
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki			1,0			,3
	Alkohol razem z tabletkami			12,6			16,4
	Alkohol razem z marihuaną			31,4			15,2
Sterydy anaboliczne	7,2	5,6	6,9	0,8	0,0	,2	
Polska heroina (kompot)			1,6			,8	

Za wskaźnik aktualnego używania substancji przyjmuje się zwykle używanie substancji w czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem. Dane zawarte w tabeli 29 pokazują, że najpopularniejszą substancją na poziomie aktualnego używania są przetwory konopi. W klasach trzecich gimnazjów używa tego środka 14,5% uczniów, w klasach drugich szkół pogimnazjalnych – 26,1%. Na drugim miejscu w młodszej grupie znajdują się leki uspokajające i nasenne przyjmowane bez przepisu lekarza (8,9%), a w starszej grupie amfetamina używana przez 9,6% oraz leki uspokajające i nasenne używane przez 9,4% badanych.

Łatwy do zaobserwowania jest także związek między aktualnym używaniem substancji a płcią (tabela 30). Podobnie jak w przypadku eksperymentowania występuje ono częściej wśród chłopców niż wśród dziewcząt, z wyjątkiem leków uspokajających i nasennych przyjmowanych bez przepisu lekarza, których używanie jest bardziej rozpowszechnione wśród dziewcząt.

Okres ostatnich 30 dni przed badaniem można przyjąć za wskaźnikowy dla względnie częstego, okazjonalnego używania. Palenie marihuany lub używanie innych narkotyków, podobnie jak picie alkoholu, w większości przypadków nie ma charakteru regularnego. Stąd trudno mieć pewność, że wszyscy uczniowie, którzy zadeklarowali kontakt z daną substancją w czasie ostatnich 30 dni na pewno używają jej co najmniej raz na miesiąc. Można jednak założyć, z pewnym przybliżeniem, że proporcje używających raz na miesiąc wśród tych, którzy nie używali w ostatnim miesiącu są równe proporcji używających rzadziej, a potwierdzających używanie w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem. Przy takim założeniu można uznać, że 8,3% uczniów klas trzecich gimnazjów i 13,3% uczniów klas drugich szkół ponadgimnazjalnych używa marihuany lub haszyszu co najmniej raz w miesiącu (tabela 31).

Tabela 29. Używanie substancji w czasie ostatnich 12 miesięcy

poziom klasy		1995	1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	Marihuana lub haszysz	6,9	12,3	14,5
	Substancje wziewne	4,3	4,3	4,1
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza		6,4	8,9
	Amfetamina			3,5
	LSD lub inne halucynogeny			1,4
	Crack			,9
	Kokaina			1,4
	Relevin			,6
	Heroina			1,0
	Ecstasy			1,7
	Grzyby halucynogenne			1,7
	GHB			,4
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki			,6
	Alkohol razem z tabletkami			4,9
	Alkohol razem z marihuaną			7,8
	Sterydy anaboliczne			1,8
	Polska heroina (kompot)			1,1
Drugie klasy szkół pogimnazjal- nych	Marihuana lub haszysz	10,0	1	26,1
	Substancje wziewne	2,8		2,2
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza			9,4
	Amfetamina			9,5
	LSD lub inne halucynogeny			2,0
	Crack			,7
	Kokaina			1,5
	Relevin			,4
	Heroina			,8
	Ecstasy			3,5
	Grzyby halucynogenne			2,5
	GHB			,5
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki			,4
	Alkohol razem z tabletkami			6,6
	Alkohol razem z marihuaną			13,7
	Sterydy anaboliczne			2,3
	Polska heroina (kompot)			,7

Tabela 30. Używanie substancji w czasie ostatnich 12 miesięcy wg płci

Poziom klasy		Chłopcy			Dziewczęta		
		1995	1999	2003	1995	1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	Marihuana lub haszysz	9,4	16,6	19,5	4,3	8,2	9,7
	Substancje wziewne	5,5	4,8	4,3	3,2	3,7	4,0
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza		4,3	5,8		8,3	11,8
	Amfetamina		9,5	4,0		4,0	3,1
	LSD lub inne halucynogeny		4,4	2,0		1,5	,9
	Crack			1,3			,4
	Kokaina		2,5	1,8		,8	1,0
	Relevin			,8			,3
	Heroina		2,6	1,4		,9	,6
	Ecstasy			2,5			,9
	Grzyby halucynogenne			2,6			,9
	GHB			,6			,2
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki			,9			,4
	Alkohol razem z tabletkami			4,0			5,9
	Alkohol razem z marihuaną			10,1			5,6
	Sterydy anaboliczne		4,6	3,0		,5	,6
Polska heroina (kompot)			1,4			,8	
Drugie klasy szkół pogimnazjal- nych	Marihuana lub haszysz	13,9	26,3	35,4	5,9	9,8	16,8
	Substancje wziewne	3,5	1,8	3,0	1,9	1,4	1,4
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza		3,7	6,4		7,6	12,3
	Amfetamina		10,8	11,4		5,2	7,5
	LSD lub inne halucynogeny		3,4	3,3		1,2	,7
	Crack			1,0			,4
	Kokaina		2,1	2,2		0,9	,7
	Relevin			,8			
	Heroina		2,1	,9		0,9	,6
	Ecstasy			5,0			2,0
	Grzyby halucynogenne			4,1			,9
	GHB			,8			,1
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki			,5			,2
	Alkohol razem z tabletkami			5,9			7,3
	Alkohol razem z marihuaną			19,4			8,0
	Sterydy anaboliczne		4,9	4,4		0,2	,1
Polska heroina (kompot)			,9			,4	

Tabela 31. Używanie poszczególnych substancji w czasie ostatnich 30 dni

poziom klasy		1995	1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	Marihuana lub haszysz	3,1	7,4	8,3
	Substancje wziewne	1,8	1,9	2,5
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza		2,9	4,6
	Amfetamina		3,9	1,7
	LSD lub inne halucynogeny		1,9	,6
	Crack			,5
	Kokaina		1,2	,6
	Relevin			,3
	Heroina		1,3	,6
	Ecstasy			1,0
	Grzyby halucynogenne			,8
	GHB			,2
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki			,3
	Alkohol razem z tabletkami			2,7
	Alkohol razem z marihuaną			3,7
	Sterydy anaboliczne		1,8	1,1
Polska heroina (kompot)			,7	
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Marihuana lub haszysz	3,3	8,6	13,3
	Substancje wziewne	1,4	1,0	1,2
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza		2,1	4,7
	Amfetamina		3,6	5,1
	LSD lub inne halucynogeny		1,5	,6
	Crack			,4
	Kokaina		0,6	,8
	Relevin			,1
	Heroina		0,7	,4
	Ecstasy			1,9
	Grzyby halucynogenne			,8
	GHB			,2
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki			,2
	Alkohol razem z tabletkami			2,9
	Alkohol razem z marihuaną			7,0
	Sterydy anaboliczne		2,2	1,1
Polska heroina (kompot)			,2	

Tabela 32. Używanie substancji w czasie ostatnich 30 dni wg płci

Poziom klasy		Chłopcy			Dziewczęta		
		1995	1999	2003	1995	1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	Marihuana lub haszysz	4,4	10,3	11,3	1,8	4,6	5,4
	Substancje wziewne	2,4	2,3	2,9	1,1	1,5	2,1
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza		1,9	3,6		3,9	5,5
	Amfetamina		5,3	1,7		2,4	1,7
	LSD lub inne halucynogeny		3,0	,7		,8	,4
	Crack			,8			,2
	Kokaina		1,8	,8		,6	,5
	Relevin			,5			,1
	Heroina		2,0	,9		,7	,3
	Ecstasy			1,6			,5
	Grzyby halucynogenne			1,4			,2
	GHB			,3			,1
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki			,5			,2
	Alkohol razem z tabletkami			2,1			3,2
	Alkohol razem z marihuaną			4,9			2,5
	Sterydy anaboliczne		3,2	1,8		,4	,4
Polska heroina (kompot)			1,0			,4	
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Marihuana lub haszysz	5,1	14,8	20,3	1,4	3,3	6,3
	Substancje wziewne	2,0	1,3	1,6	,8	,8	,7
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza		1,2	2,7		2,9	6,5
	Amfetamina		5,4	6,7		2,2	3,3
	LSD lub inne halucynogeny		2,3	1,0		0,8	,2
	Crack			,6			,1
	Kokaina		1,0	1,2		,2	,4
	Relevin			,2			
	Heroina		1,4	,4		,2	,4
	Ecstasy			2,6			1,0
	Grzyby halucynogenne			1,3			,2
	GHB			,3			
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki			,3			,1
	Alkohol razem z tabletkami			2,8			3,0
	Alkohol razem z marihuaną			10,5			3,5
	Sterydy anaboliczne		4,6	2,0		,2	,1
Polska heroina (kompot)			,3			,2	

Analogicznie jak w przypadku używania w czasie ostatnich 12 miesięcy, w grupie młodszej na drugim miejscu pod względem rozpowszechnienia częstego używania są leki uspokajające i nasenne przyjmowane bez przepisu lekarza (4,6%), a w grupie starszej drugą pozycję zajmuje amfetamina (5,1%) oraz leki uspokajające i nasenne (4,7%). Substancje wziewne są na trzecim miejscu pod względem powszechności używania wśród młodszych uczniów (2,5%) a w starszej grupie tą pozycję zajmuje ecstazy (1,9%).

Podobnie jak przy poprzednich wskaźnikach istotne zróżnicowania wiąże się z płcią – chłopcy w większym odsetku niż dziewczęta sięgają często po każdą z substancji, z wyjątkiem leków uspokajających i nasennych przyjmowanych bez przepisu lekarza, które preferowane są przez dziewczęta oraz w przypadku amfetaminy, której używanie osiąga podobny poziom zarówno w grupie chłopców i dziewcząt (tabela 32). Należy zauważyć, że odsetki często używających konopi wśród chłopców w klasach trzecich gimnazjów oscylują wokół 11% i w klasach trzecich szkół pogimnazjalnych osiągają poziom 20%.

Kolejne trzy pytania kwestionariusza dotyczyły kwestii inicjacji używania substancji. W pierwszym prosiliśmy ankietowanych o określenie typu środka przyjętego jako pierwszy w życiu (tabela 33).

W tej roli w klasach trzecich gimnazjów najczęściej pojawiają się przetwory konopi lub leki uspokajające i nasenne bez zalecenia lekarza. Pierwszy z tych środków wystąpił w roli inicjującego u 15,2% badanych, drugi – u 9,7% badanych. Tylko nieliczni inicjowali swoje przygody z narkotykami przy użyciu innych środków. Każdy z pozostałych środków pojawiał się w odpowiedziach na pytanie o inicjację u mniej niż 1% badanych. W klasach trzecich szkół ponadgimnazjalnych także zdecydowanie najczęściej wymieniane były marihuana lub haszysz (30,9%), a następnie leki uspokajające i nasenne (9,4%). Amfetamina była pierwszym środkiem dla 3,1% badanych, każdy z pozostałych środków dla mniej niż 1% badanych.

W stosunku do 1999 r. nie obserwujemy większych zmian w obrazie inicjacji, jeśli chodzi typ środka, przy użyciu którego jest dokonywana.

Tabela 33. Inicjacja - typ środka

poziom klasy		1995	1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	Nigdy nie spróbowałem	82,9	73,2	71,3
	Leki uspokajające lub nasenne bez zalecenia lekarza	8,7	10,5	9,7
	Marihuana lub haszysz	5,2	10,5	15,2
	LSD	0,1	0,4	0,2
	Amfetamina	0,7	1,7	0,9
	Crack	0,0	0,1	0,1
	Kokaina	0,1	0,1	0,4
	Relevin	0,0	0,0	0,0
	Heroina	0,1	0,3	0,1
	Ecstasy	0,2	0,3	0,2
	Grzyby halucynogenne	X	0,9	0,3
	GHB	X	X	0,0
	Polska heroina (kompot)	0,3	0,2	0,2
	Nie wiem co to był za środek	1,6	1,7	1,1
Drugie klasy szkół pogimnazjal- nych	Nigdy nie spróbowałem	77,4	66,6	54,2
	Leki uspokajające lub nasenne bez zalecenia lekarza	9,6	11,1	9,4
	Marihuana lub haszysz	10,6	18,0	30,9
	LSD	0,2	0,1	0,2
	Amfetamina	0,5	2,3	3,1
	Crack	0,0	0,1	0,0
	Kokaina	0,0	0,0	0,2
	Relevin	-	-	0,0
	Heroina	0,1	0,3	0,2
	Ecstasy	0,0	0,2	0,4
	Grzyby halucynogenne	X	0,3	0,5
	GHB	X	X	-
	Polska heroina (kompot)	0,2	-	0,1
	Nie wiem co to był za środek	1,3	1,1	1,0

Drugie pytanie miało za zadanie identyfikację źródła zaopatrzenia w środek, który posłużył do inicjacji. Najczęściej wybierana przez badanych odpowiedź to: „braliśmy to wspólnie, w grupie przyjaciół”. Zazwyczaj oznacza to, że narkotyk przyniósł ktoś z tej grupy, a tym samym zwykle trudno wskazać, jaką drogą dotarł do niej środek (tabela 34). Takich odpowiedzi udzieliło 8% gimnazjalistów i 16% uczniów szkół pogimnazjalnych.

Inne częściej wymieniane źródła zaopatrzenia to otrzymanie od rodziców (chodzi tu o leki uspokajające i nasenne) lub wzięcie z domu bez pozwolenia rodziców, otrzymanie od kolegi lub koleżanki, kupno od kolegi. Niemal nie zdarza się zakup u obcej osoby lub osoby znanej tylko ze słyszenia.

Rozkłady odpowiedzi na pytanie o źródło zaopatrzenia w narkotyk służący do inicjacji uzyskane w 2003 r. nie odbiegają znacząco od rozkładów z 1999 r.

Tabela 34. Inicjacja - źródło zaopatrzenia

Poziom klasy		1995	1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	Nigdy nie używał	83,2	73,7	71,6
	Dostałem od starszego brata lub siostry	0,5	0,8	1,1
	Dostałem od starszego kolegi	2,2	3,5	4,9
	Dostałem od kolegi w moim wieku lub młodszych ode mnie	1,6	2,4	2,5
	Dostałem od kogoś znanego ze słyszenia, ale nie osobiście	0,2	0,5	0,4
	Dostałem od obcej osoby	0,1	0,2	0,3
	Braliśmy to wspólnie, w grupie przyjaciół	3,4	6,6	7,6
	Kupiłem od kolegi	0,8	2,4	1,6
	Kupiłem od kogoś znanego mi ze słyszenia, ale nie osobiście	0,3	0,4	0,6
	Kupiłem od obcej osoby	0,3	0,4	0,5
	Dostałem od jednego z rodziców	2,3	3,3	3,5
	Wziąłem z domu, bez pozwolenia rodziców	3,4	3,6	3,0
	Żadne z powyższych	1,8	2,2	2,2
	Drugie klasy szkół pogimnazjal- nych	Nigdy nie używał	77,7	66,6
Dostałem od starszego brata lub siostry		0,4	0,3	1,4
Dostałem od starszego kolegi		2,6	3,5	6,7
Dostałem od kolegi w moim wieku lub młodszych ode mnie		3,6	4,6	5,5
Dostałem od kogoś znanego ze słyszenia, ale nie osobiście		0,1	0,2	0,4
Dostałem od obcej osoby		0,1	0,2	0,3
Braliśmy to wspólnie, w grupie przyjaciół		6,0	10,0	16,3
Kupiłem od kolegi		1,1	3,0	3,3
Kupiłem od kogoś znanego mi ze słyszenia, ale nie osobiście		0,4	0,8	1,3
Kupiłem od obcej osoby		0,2	0,9	0,9
Dostałem od jednego z rodziców		2,8	3,4	3,3
Wziąłem z domu, bez pozwolenia rodziców		2,9	3,4	3,0
Żadne z powyższych		2,1	3,0	2,9

W ostatnim pytaniu zamykającym blok dotyczący inicjacji używania substancji prosiliśmy o wskazanie powodu spróbowania środka psychoaktywnego.

Najczęściej wymienianym powodem sięgnięcia po jakąś substancję była ciekawość – 15% wśród piętnasto-szesnastolatków i 31% wśród siedemnasto-osiemnastolatków wskazało taką motywację (tabela 35). W 1999 r. w młodszej grupie badanej uzyskano niemal identyczne wyniki jak w 2003 r. W starszej grupie stwierdzić trzeba różnice. W 2003 r. wyraźnie częściej niż cztery lata wcześniej w odpowiedziach wskazywano na motyw ciekawości (22% w 1999 r. i 31% w 2003 r.).

Tabela 35. Powody spróbowania środka psychoaktywnego

poziom klasy		1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	Chciałem się czuć na haju	4,1	4,0
	Nie chciałem odstawać od grupy	2,2	1,8
	Nie miałem nic do roboty	1,8	1,9
	Byłem ciekawy	15,0	15,0
	Chciałem zapomnieć o swoich problemach	4,1	3,4
	Inny powód	6,1	6,8
	Nie pamiętam powodu	3,5	3,1
Drugie klasy szkół pogimnazjal- nych	Chciałem się czuć na haju	4,6	4,9
	Nie chciałem odstawać od grupy	1,7	2,6
	Nie miałem nic do roboty	2,3	3,3
	Byłem ciekawy	22,1	30,5
	Chciałem zapomnieć o swoich problemach	4,1	4,1
	Inny powód	7,5	7,2
	Nie pamiętam powodu	2,7	3,0

Należy zwrócić uwagę, że młodzież stosunkowo rzadko wymienia taki powód jak „nie chciałem odstawać od grupy” (ok. 2%). Oznaczać to może, że trzeba z większą rezerwą patrzeć na – często podnoszony przez osoby zajmujące się profilaktyką – nacisk grupowy jako czynnik rozprzestrzeniania się zjawiska.

Kończąc kwestię używania substancji psychoaktywnych innych niż alkohol i tytoń zobaczymy jaki ma zasięg wśród młodzieży zjawisko używania leków uspokajających i nasennych przyjmowanych z przepisu lekarza.

Tabela 36. Używanie leków z przepisu lekarza

Poziom klasy		1995	1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	Nie, nigdy	86,9	86,9	87,2
	Tak, ale krócej niż przez trzy tygodnie	11,6	11,6	10,9
	Tak, przez trzy tygodnie lub dłużej	1,5	1,5	1,9
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Nie, nigdy	87,1	87,4	85,8
	Tak, ale krócej niż przez trzy tygodnie	11,1	10,8	11,7
	Tak, przez trzy tygodnie lub dłużej	1,8	1,8	2,6

Dane z tabeli 36 pokazują, że 13% młodzieży młodszej i 14% młodzieży starszej ma doświadczenia z tymi substancjami przyjmowanymi w celach leczniczych. W tej grupie wyróżnić trzeba około dwuprocentową frakcję badanych, którzy te uzależniające leki przyjmowali przez trzy tygodnie lub dłużej. Należy zwrócić uwagę, że zjawisko używania leków uspokajających i nasennych w celach innych niż medyczne ma szerszy zakres niż zjawisko używania ich wedle przepisu lekarza w celach leczniczych. Nie obserwuje się natomiast większych zmian w okresie ostatnich ośmiu lat.

Problemy związane z używaniem substancji

Picie napojów alkoholowych wiąże się często z powstawaniem różnych problemów. Także używanie narkotyków prowadzi do powstawania

wielu, często podobnych jak w przypadku alkoholu, problemów. Wreszcie problemy te występować mogą także bez związku z używaniem substancji. W jednym z pytań ankiety respondenci otrzymali listę takich problemów z prośbą, aby określili, czy kiedykolwiek stali się ich udziałem w związku z pićm, w związku z używaniem narkotyków i wreszcie z innych powodów – bez udziału substancji psychoaktywnych. Wyniki zawiera tabela 37.

Badani w znacznych odsetkach doświadczali takich problemów, jak kłótnia lub sprzeczka, problemy z rodzicami, problemy z przyjaciółmi, przepychanka lub bójka. Kłopoty z policją były względnie często wskazywane przez młodzież z obu kohort w związku z pićm alkoholu. W kontekście używania narkotyków do kłopotów z policją przyznawało się tylko ok. 1-2% respondentów. Najbardziej występowały interwencje pogotowia ratunkowego oraz niechciane doświadczenia seksualne.

Porównanie danych w poszczególnych kolumnach tabeli przekonuje, że generalnie najbardziej rozpowszechnione są problemy powstające bez związku z używaniem substancji, a następnie problemy związane z alkoholem. Problemy związane z narkotykami pojawiają się najrzadziej. Trzeba też zauważyć, że różnice w odsetkach badanych potwierdzających doświadczanie problemów bez związku z używaniem substancji oraz problemów związanych z alkoholem są większe, niż różnice między odsetkami doświadczających problemów związanych z alkoholem i doświadczających problemów w związku z narkotykami. Od nakreślonego wyżej porządku odnotować należy jedno odstępstwo. Problem niechcianych doświadczeń seksualnych pojawiał się wśród starszych uczniów trochę częściej w związku z alkoholem niż jako zdarzenie niezwiązane z używaniem substancji, a wśród młodszych uczniów najczęściej występował jako problem związany z narkotykami.

Tabela 37. Doświadczania poszczególnych problemów kiedykolwiek w życiu (badanie z 2003 r.)

Poziom klasy		Problemy z powodu alkoholu	Problemy z powodu narkotyków	Problemy z innych powodów
Trzecie klasy gimnazjum	Kłótnia lub sprzeczka	11,9	4,1	70,3
	Przepychanka lub bójka	8,0	1,1	40,0
	Wypadek lub uszkodzenie ciała	6,9	,8	39,6
	Utrata pieniędzy lub cennych przedmiotów	4,1	2,4	28,2
	Zniszczenie rzeczy lub ubrania	7,4	2,9	27,5
	Problemy z rodzicami	10,0	1,5	45,0
	Problemy z przyjaciółmi	7,2	1,7	48,0
	Problemy z nauczycielami	2,7	5,2	34,6
	Gorsze wyniki w nauce lub w pracy	3,1	2,6	34,9
	Stałeś się ofiarą rabunku lub kradzieży	2,8	,8	14,6
	Kłopoty z policją	5,2	1,2	11,4
	Interwencja pogotowia ratunkowego	1,3	1,4	7,2
	Niechciane przez Ciebie doświadczenia seksualne	2,6	4,0	3,9
	Seks bez zabezpieczenia (bez antykoncepcji)	4,4	,9	6,4
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Kłótnia lub sprzeczka	20,2	5,4	73,3
	Przepychanka lub bójka	13,6	1,2	39,0
	Wypadek lub uszkodzenie ciała	9,6	,7	38,7
	Utrata pieniędzy lub cennych przedmiotów	7,9	2,6	30,9
	Zniszczenie rzeczy lub ubrania	13,6	2,3	29,7
	Problemy z rodzicami	14,5	3,1	53,2
	Problemy z przyjaciółmi	8,8	2,9	51,4
	Problemy z nauczycielami	2,6	7,3	40,8
	Gorsze wyniki w nauce lub w pracy	5,0	5,7	47,1
	Stałeś się ofiarą rabunku lub kradzieży	3,4	,8	18,2
	Kłopoty z policją	7,3	1,9	13,7
	Interwencja pogotowia ratunkowego	1,6	1,1	10,6
	Niechciane przez Ciebie doświadczenia seksualne	5,7	3,2	4,3
	Seks bez zabezpieczenia (bez antykoncepcji)	6,4	1,1	13,1

Jeśli spojrzemy na pięć najczęściej występujących problemów związanych z alkoholem i pięć problemów najczęściej powstających z innych powodów niż używanie substancji to zobaczymy, że wśród gimnazjalistów w większości są

to te same problemy. Należą do nich: kłótnia i sprzeczka, problemy z rodzicami, problemy z przyjaciółmi, wypadek lub uszkodzenie ciała oraz przepychanka lub bójka. Również w klasach drugich szkół ponadgimnazjalnych większość najczęściej zgłaszanych problemów związanych z alkoholem i najczęściej pojawiających się trudności niezwiązanych z używaniem substancji jest wspólna. Są to: problemy z rodzicami, kłótnia lub sprzeczka oraz problemy z przyjaciółmi. Charakterystyczne dla alkoholu są także takie problemy jak przepychanka lub bójka, wypadek lub uszkodzenie ciała oraz zniszczenie rzeczy lub ubrania a dla najczęściej występujących problemów bez związku z substancjami, podobnie jak w przypadku młodszych uczniów, problemy z nauczycielami i gorsze wyniki w nauce.

Mimo, że problemy z narkotykami występowały u względnie nielicznych grup badanych to jednak warto wskazać na te najczęściej występujące. Zarówno w klasach młodszych jak i starszych dwa najbardziej rozpowszechnione problemy to problemy z nauczycielami oraz kłótnia lub sprzeczka. Wśród gimnazjalistów trzecim najbardziej rozpowszechnionym problemem związanym z narkotykami były niechciane doświadczenia seksualne, wśród uczniów starszych – gorsze wyniki w nauce.

Należy również zwrócić uwagę na ogólnie większe rozpowszechnienie problemów związanych z alkoholem wśród starszej młodzieży niż w grupie uczniów młodszych, co wiązać można z wyższym poziomem spożycia alkoholu w tej grupie. Także większość problemów związanych z narkotykami przytrafia się większej grupie uczniów starszych niż młodszych.

W tabelach 38-40 zestawiono wyniki z 2003 r. z wynikami uzyskanymi w 1999 r. W 1995 r. nie pytano o problemy w sposób umożliwiający porównania.

Dane z tabeli 38 dotyczące rozpowszechnienia problemów związanych z alkoholem wskazują na brak większych zmian w ich rozpowszechnieniu. Różnice w rozpowszechnieniu poszczególnych problemów nie przekraczają trzech punktów procentowych. Powyżej tej granicy wzrosły jedynie odsetki uczniów szkół ponadgimnazjalnych, raportujących problemy z policją.

Tabela 38. Doświadczania poszczególnych problemów związanych z alkoholem kiedykolwiek w życiu

Poziom klasy		1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	Kłótnia lub sprzeczka	10,5	11,9
	Przepychanka lub bójka	8,2	8,0
	Wypadek lub uszkodzenie ciała	5,4	6,9
	Utrata pieniędzy lub cennych przedmiotów	5,2	4,1
	Zniszczenie rzeczy lub ubrania	9,3	7,4
	Problemy z rodzicami	9,4	10,0
	Problemy z przyjaciółmi	6,1	7,2
	Problemy z nauczycielami	2,6	2,7
	Gorsze wyniki w nauce lub w pracy	4,2	3,1
	Stałeś się ofiarą rabunku lub kradzieży	1,6	2,8
	Kłopoty z policją	3,9	5,2
	Interwencja pogotowia ratunkowego	0,9	1,3
	Niechciane przez Ciebie doświadczenia seksualne	4,9	2,6
	Seks bez zabezpieczenia (bez antykoncepcji)	4,7	4,4
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Kłótnia lub sprzeczka	17,6	20,2
	Przepychanka lub bójka	11,1	13,6
	Wypadek lub uszkodzenie ciała	8,8	9,6
	Utrata pieniędzy lub cennych przedmiotów	7,0	7,9
	Zniszczenie rzeczy lub ubrania	13,2	13,6
	Problemy z rodzicami	13,0	14,5
	Problemy z przyjaciółmi	9,2	8,8
	Problemy z nauczycielami	2,2	2,6
	Gorsze wyniki w nauce lub w pracy	4,9	5,0
	Stałeś się ofiarą rabunku lub kradzieży	1,2	3,4
	Kłopoty z policją	3,8	7,3
	Interwencja pogotowia ratunkowego	1,6	1,6
	Niechciane przez Ciebie doświadczenia seksualne	7,9	5,7
	Seks bez zabezpieczenia (bez antykoncepcji)	6,4	6,4

Odnosić natomiast trzeba wyraźny wzrost rozpowszechnienia większości problemów związanych z narkotykami (tabela 39). W obu kohortach badanych wzrosły wyraźnie odsetki uczniów doświadczających takich problemów, jak kłótnia lub sprzeczka, utrata pieniędzy lub cennych przedmiotów, zniszczenie rzeczy lub ubrania, gorsze wyniki w nauce, problemy z nauczycielami. Wśród

uczniów starszych wzrosły ponadto odsetki badanych zgłaszających problemy z przyjaciółmi i z rodzicami. Wzrost rozpowszechnienia problemów związanych z narkotykami wiąże się, jak się wydaje, nie tylko ze zwiększeniem się rozpowszechnienia używania, ale także z reakcjami społecznymi na problem narkotyków. Porównanie wyników uzyskanych w 2003 r. z wynikami z 1999 r. pokazuje skalę narastania problemów.

Tabela 39. Doświadczania poszczególnych problemów związanych z narkotykami kiedykolwiek w życiu

Poziom klasy		1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	Kłótnia lub sprzeczka	2,0	4,1
	Przepychanka lub bójka	0,9	1,1
	Wypadek lub uszkodzenie ciała	0,5	,8
	Utrata pieniędzy lub cennych przedmiotów	0,7	2,4
	Zniszczenie rzeczy lub ubrania	0,7	2,9
	Problemy z rodzicami	1,6	1,5
	Problemy z przyjaciółmi	1,5	1,7
	Problemy z nauczycielami	1,1	5,2
	Gorsze wyniki w nauce lub w pracy	1,2	2,6
	Stałeś się ofiarą rabunku lub kradzieży	0,4	,8
	Kłopoty z policją	1,0	1,2
	Interwencja pogotowia ratunkowego	0,4	1,4
	Niechciane przez Ciebie doświadczenia seksualne	0,8	4,0
Seks bez zabezpieczenia (bez antykoncepcji)	0,8	,9	
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Kłótnia lub sprzeczka	1,8	5,4
	Przepychanka lub bójka	0,5	1,2
	Wypadek lub uszkodzenie ciała	0,4	,7
	Utrata pieniędzy lub cennych przedmiotów	0,3	2,6
	Zniszczenie rzeczy lub ubrania	0,5	2,3
	Problemy z rodzicami	1,3	3,1
	Problemy z przyjaciółmi	1,8	2,9
	Problemy z nauczycielami	0,4	7,3
	Gorsze wyniki w nauce lub w pracy	1,0	5,7
	Stałeś się ofiarą rabunku lub kradzieży	0,3	,8
	Kłopoty z policją	0,5	1,9
	Interwencja pogotowia ratunkowego	0,2	1,1
	Niechciane przez Ciebie doświadczenia seksualne	0,6	3,2
Seks bez zabezpieczenia (bez antykoncepcji)	0,6	1,1	

Rozpowszechnienie niektórych problemów powstających bez związku z używaniem substancji także wzrosły (tabela 40). W młodszej grupie zwiększyły się odsetki uczniów zgłaszających wypadek lub uszkodzenia ciała, utratę pieniędzy lub cennych przedmiotów, gorsze wyniki w nauce oraz stanie się ofiarą rabunku lub kradzieży.

Tabela 40. Doświadczania poszczególnych problemów niezwiązanych z używaniem substancji kiedykolwiek w życiu

Poziom klasy		1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	Kłótnia lub sprzeczka	72,7	70,3
	Przepychanka lub bójka	38,1	40,0
	Wypadek lub uszkodzenie ciała	33,3	39,6
	Utrata pieniędzy lub cennych przedmiotów	23,1	28,2
	Zniszczenie rzeczy lub ubrania	26,6	27,5
	Problemy z rodzicami	49,1	45,0
	Problemy z przyjaciółmi	44,5	48,0
	Problemy z nauczycielami	36,6	34,6
	Gorsze wyniki w nauce lub w pracy	45,9	34,9
	Stałeś się ofiarą rabunku lub kradzieży	9,9	14,6
	Kłopoty z policją	7,4	11,4
	Interwencja pogotowia ratunkowego	9,0	7,2
	Niechciane przez Ciebie doświadczenia seksualne	5,0	3,9
Seks bez zabezpieczenia (bez antykoncepcji)	7,5	6,4	
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Kłótnia lub sprzeczka	72,1	73,3
	Przepychanka lub bójka	31,6	39,0
	Wypadek lub uszkodzenie ciała	29,8	38,7
	Utrata pieniędzy lub cennych przedmiotów	23,2	30,9
	Zniszczenie rzeczy lub ubrania	25,8	29,7
	Problemy z rodzicami	53,6	53,2
	Problemy z przyjaciółmi	47,4	51,4
	Problemy z nauczycielami	38,9	40,8
	Gorsze wyniki w nauce lub w pracy	45,6	47,1
	Stałeś się ofiarą rabunku lub kradzieży	11,5	18,2
	Kłopoty z policją	8,8	13,7
	Interwencja pogotowia ratunkowego	8,0	10,6
	Niechciane przez Ciebie doświadczenia seksualne	4,6	4,3
Seks bez zabezpieczenia (bez antykoncepcji)	9,3	13,1	

W starszej grupie wzrosło rozpowszechnienie takich problemów, jak przepychanka lub bójka, wypadek lub uszkodzenia ciała, utrata pieniędzy i cennych przedmiotów, zniszczenie rzeczy lub ubrania, stanie się ofiarą rabunku lub kradzieży. Większość problemów, które wykazują tendencję wzrostową łączy uwikłanie przemocy w ich powstawanie. Wskazuje to na narastanie problemu przemocy wśród młodzieży.

Dostępność substancji psychoaktywnych

Aby zbadać dostępność poszczególnych substancji psychoaktywnych prosiliśmy respondentów o oszacowanie, na ile trudne byłoby dla nich zdobycie każdej z nich, gdyby tego chcieli. Skala odpowiedzi wyznaczona była przez dwie skrajne możliwości: „Niemożliwe” oraz „Bardzo łatwe”. Pozostawiono też możliwość odpowiedzi „nie wiem”. Ocenie badanych poddano dostępność napojów alkoholowych, leków uspokajających i nasennych, substancji wziewnych oraz poszczególnych środków nielegalnych. Pełen rozkład odpowiedzi uczniów przedstawia tabela 41.

Tabela 41. Ocena dostępności poszczególnych substancji (badanie z 2003 r.)

Poziom klasy		Nie możliwe	Bardzo trudne	Dosyć trudne	Dosyć łatwe	Bardzo łatwe	Nie wiem
Trzecie klasy gimnazjum	Papierosy	3,1	1,7	2,4	17,4	71,9	3,5
	Piwo	2,4	1,1	3,2	22,5	67,9	2,9
	Wino	3,8	2,4	7,8	23,8	55,4	6,9
	Wódka	4,9	4,9	13,2	24,2	45,7	7,1
	Marihuana lub haszysz	14,2	12,8	17,1	21,8	15,7	18,4
	LSD lub inny środek halucynogeny	16,0	16,2	19,7	12,9	8,6	26,6
	Amfetamina	15,8	16,1	18,1	15,5	11,8	22,8
	Leki uspokajające lub nasenne	12,2	11,3	15,9	19,6	19,6	21,4
	Crack	17,4	17,5	17,6	9,7	7,4	30,5
	Kokaina	17,2	18,2	18,0	11,6	8,3	26,7
	Ecstasy	17,2	16,7	17,7	11,9	9,6	26,9
	Heroina	17,5	18,7	17,7	11,4	8,5	26,3
	Grzyby halucynogenne	16,6	16,5	17,3	11,9	10,8	26,8
	GHB	18,4	17,2	15,8	7,9	6,9	33,7
	Substancje wziewne	13,0	10,1	11,3	15,2	28,6	21,8
	Sterydy anaboliczne	16,3	14,5	14,6	13,3	13,8	27,5
	Polska heroina (kompot)	17,1	16,1	15,7	11,5	10,5	29,3
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Papierosy	1,1	,3	,4	6,8	89,8	1,5
	Piwo	,8	,2	1,0	7,4	89,5	1,0
	Wino	1,3	,5	2,0	10,7	82,9	2,6
	Wódka	1,5	1,1	4,2	13,1	77,3	2,8
	Marihuana lub haszysz	6,3	7,8	15,9	30,3	23,1	16,7
	LSD lub inny środek halucynogeny	8,4	12,0	21,6	20,6	9,8	27,6
	Amfetamina	7,8	11,0	17,2	24,6	17,5	22,0
	Leki uspokajające lub nasenne	5,9	7,7	16,4	24,5	21,7	23,8
	Crack	10,4	15,8	19,8	12,0	6,0	36,0
	Kokaina	10,5	16,9	20,2	14,1	7,4	31,0
	Ecstasy	9,1	14,5	18,2	17,6	11,9	28,7
	Heroina	11,1	17,3	18,8	14,1	7,9	30,8
	Grzyby halucynogenne	9,1	13,4	18,7	17,1	12,3	29,3
	GHB	11,6	15,0	16,9	8,8	5,7	42,1
	Substancje wziewne	7,1	7,4	10,0	16,9	35,1	23,6
	Sterydy anaboliczne	8,5	10,2	14,2	19,2	19,8	28,1
	Polska heroina (kompot)	10,9	13,3	17,5	13,8	8,4	36,1

Należy zwrócić uwagę, że w ocenach respondentów poziom dostępności napojów alkoholowych jest bardzo wysoki. Uczniowie klas trzecich gimnazjum,

a więc młodzież w wieku 15-16 lat, uznali za bardzo łatwe do zdobycia: piwo - 68% uczniów, wino - 55% uczniów i wódka - 46% uczniów. Jedynie niewielki odsetek tej grupy badanych uznał za niemożliwe do zdobycia piwo (2%), wino (4%) i wódkę (5%). Młodzież deklaruje jeszcze większy poziom dostępu do tytoniu. Za bardzo łatwy do zdobycie uznało go 72% gimnazjalistów, za niemożliwy do zdobycie, jedynie – 3%. Można zauważyć, że większość badanych nie ma dużych trudności z dostępem do napojów alkoholowych i tytoniu mimo, że według polskiego prawa sprzedaż i podawanie używek nieletnim jest zabroniona. Dostępność poszczególnych napojów alkoholowych i tytoniu w ocenach uczniów szkół ponadgimnazjalnych jest jeszcze wyższa, chociaż różnice nie są bardzo duże. Zgodnie z oczekiwaniami odsetki deklarujących łatwy dostęp największe są w przypadku tytoniu i piwa, a największe w przypadku wódki. Odpowiedź „Bardzo łatwe” padła w przypadku tych dwóch substancji ze strony 90% starszej młodzieży, w przypadku wina - 83% i wódki 77%. Jedynie niewielki odsetek tej grupy badanych uznał za niemożliwe do zdobycia: tytoń – 1,1%, piwo – 0,8%, wino – 1,3% i wódkę – 1,5%. W przeważającej większości badani nie mieli problemów z oceną dostępności napojów alkoholowych. Nie potrafiło odpowiedzieć na to pytanie jedynie 3-7% uczniów gimnazjów i 1-3% uczniów szkół pogimnazjalnych.

Kwestia dostępu do leków uspokajających i nasennych okazała się trudniejsza do oceny. Na to pytanie odpowiedzi „Nie wiem” udzielił, mniej więcej, co czwarty badany. Dostęp do tych leków jest też zdaniem młodzieży znacznie trudniejszy. Bardzo łatwo byłoby je dostać 20% młodszych respondentów i 22% starszych uczniów, niemożliwe do zdobycia byłoby to dla 12% badanych w pierwszej grupie i dla 6% uczniów szkół pogimnazjalnych.

Należy odnotować, że dostępność substancji nielegalnych oceniana jest niewiele niżej. Odsetki uczniów młodszych, którzy uważają je za niemożliwe do zdobycia wahają się od 14% w przypadku konopi indyjskich do 18% w przypadku GHB. Odsetki młodzieży ze szkół gimnazjalnych stwierdzającej, że byłoby jej bardzo łatwo dostać poszczególne substancje wahają się od 16% w przypadku konopi indyjskich do ok. 7% w przypadku GHB i cracku. W klasach

drugich szkół pogimnazjalnych badani w przypadku większości substancji nielegalnych w podobnym odsetku co pierwszoklasiści uznają je za bardzo łatwe do zdobycia, przy czym ich oceny są bardziej optymistyczne w przypadku konopi indyjskich. Odpowiedzi takich udzieliło w odniesieniu do najbardziej dostępnych konopi 24% badanych i najtrudniej dostępnych GHB i cracku – 6% badanych.

Ogólnie wydaje się, że młodzież starsza ocenia podobnie dostęp do substancji nielegalnych jak młodzież młodsza.

Warto zauważyć, że dostępność „polskiej heroiny” w ocenach młodzieży nie odbiega znacząco od dostępności takich środków jak amfetamina, heroina, czy kokaina. Wydaje się to potwierdzać schyłek dominującej jeszcze na początku lat dziewięćdziesiątych roli tego tradycyjnego na naszej scenie narkotykowej specyfiku.

Na koniec trzeba zwrócić uwagę na bardzo wysokie odsetki badanych, którzy nie potrafili oszacować swoich możliwości w zakresie dostępu do substancji nielegalnych. Najmniej badanych miało trudności z oceną dostępu do marihuany i haszyszu (17-18%), najwięcej z oceną dostępu do GHB (34-42%). Te relatywnie wysokie odsetki badanych, którzy wybrali odpowiedź „Nie wiem” wskazują na znaczący frakcję osób do tego stopnia nie zainteresowanych substancjami nielegalnymi, że nie potrafiących nawet wyobrazić sobie skali trudności w zdobyciu tego typu środków.

Dane zawarte w tabeli 42. i 43. pozwalają na prześledzenie zmian w ocenach dostępności poszczególnych substancji w ocenach młodzieży jakie dokonały się w czasie ostatnich ośmiu lat. W tabeli 42 zawarto odsetki respondentów, którzy na pytanie o to, jak trudno byłoby im zdobyć każdą z poszczególnych substancji, gdyby tego chcieli, wybrali odpowiedź „bardzo łatwo”. W tabeli 43 zaś znajdujemy odsetki tych, którzy w odpowiedzi na to samo pytanie wybrali stwierdzenie „bardzo łatwo” lub „łatwo”.

Tabela 42. Ocena dostępności poszczególnych substancji jako bardzo znacznej (substancje bardzo łatwe do zdobycia)

Poziom klasy		1995	1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	Papierosy	x	74,1	71,9
	Piwo	72,6	68,5	67,9
	Wino	57,4	56,9	55,4
	Wódka	42,2	44,7	45,7
	Marihuana lub haszysz	6,3	11,5	15,7
	LSD lub inny środek halucynogeny	3,3	7,3	8,6
	Amfetamina	4,7	10,4	11,8
	Leki uspokajające lub nasenne	16,5	17,4	19,6
	Crack	2,1	4,7	7,4
	Kokaina	2,6	5,8	8,3
	Ecstasy	2,4	7,2	9,6
	Heroina	3,8	6,0	8,5
	Grzyby halucynogenne	X	9,9	10,8
	GHB	X	X	6,9
	Substancje wziewne	25,7	30,7	28,6
	Sterydy anaboliczne	6,1	11,8	13,8
	Polska heroina (kompot)	6,6	X	10,5
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Papierosy	X	88,1	89,8
	Piwo	82,9	87,6	89,5
	Wino	77,7	81,7	82,9
	Wódka	67,7	74,1	77,3
	Marihuana lub haszysz	9,6	11,9	23,1
	LSD lub inny środek halucynogeny	4,7	5,9	9,8
	Amfetamina	6,5	10,5	17,5
	Leki uspokajające lub nasenne	19,8	17,0	21,7
	Crack	2,4	3,4	6,0
	Kokaina	3,0	4,1	7,4
	Ecstasy	2,5	6,7	11,9
	Heroina	4,9	4,4	7,9
	Grzyby halucynogenne	X	8,9	12,3
	GHB	X	X	5,7
	Substancje wziewne	27,5	29,8	35,1
	Sterydy anaboliczne	9,5	14,1	19,8
	Polska heroina (kompot)	6,9	X	8,4

Dane zawarte w tabeli 42 wskazują na odmienne tendencje w przypadku substancji legalnych i nielegalnych.

Zmiany w ocenach dostępności napojów alkoholowych w młodszej grupie polegają one na spadku odsetków uczniów deklarujących bardzo łatwy dostęp do piwa i do wina oraz wzroście proporcji deklarujących bardzo łatwy dostęp do wódki. W ocenach uczniów ze starszej grupy dostępność wszystkich trzech napojów alkoholowych wykazuje trend wzrostowy. Dostępność wyrobów tytoniowych nie była przedmiotem badania w 1995. W przedziale czasowym wyznaczanym przez lata 1999 i 2003 wedle ocen uczniów z młodszej kohorty dostępność papierosów trochę spadła, a wedle ocen starszych uczniów wydaje się stabilna.

Dostęp do leków uspokajających i nasennych wśród uczniów młodszych wykazuje trend wzrostowy, wśród starszych odsetek deklarujących bardzo łatwy dostęp po lekkim spadku w 1999 w kolejnym czteroleciu wzrósł i to do poziomu wyższego niż w 1995 r.

Dostępność zdecydowanej większości substancji nielegalnych deklarowana przez uczniów młodszych po silnym wzroście w 1999 r., w 2003 r. uległa dalszemu powiększeniu, chociaż o mniejszym nasileniu. Tendencja wzrostowa dostępności, i to o większym nasileniu w 2003 r. niż w 1999 r., wynika z ocen dokonywanych przez uczniów starszych. Dotyczy ona zdecydowanej większości substancji nielegalnych.

Warto zauważyć, że chociaż młodzież w największym odsetku deklaruje bardzo łatwy dostęp do marihuany i haszyszu, to największy wzrost odsetka uczniów o bardzo łatwym dostępie dokonał się w latach 1995-2003 w przypadku ecstasy. W grupie uczniów młodszych odsetek ten wzrósł czterokrotnie, w grupie uczniów starszych niemal pięciokrotnie. W przypadku przetworów konopi analogiczny odsetek zwiększył w obu grupach dwu i półkrotnie.

Podobny, chociaż w szczegółach odmienny obraz trendów otrzymujemy, gdy odpowiedzi uczniów na pytanie o łatwość dostępu do poszczególnych substancji poddamy innej agregacji. Zsumowanie odsetków uczniów, którzy deklarują bardzo łatwy dostęp i dosyć łatwy dostęp rozszerza krąg zagrożonych pokazując większą skalę zjawiska (tabela 43).

Tabela 43. Ocena dostępności poszczególnych substancji jako bardzo znacznej (substancje bardzo łatwe lub dosyć łatwe do zdobycia)

Poziom klasy		1995	1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	Papierosy	X	89,9	89,3
	Piwo	88,5	90,4	90,4
	Wino	81,1	79,7	79,2
	Wódka	65,3	67,3	69,9
	Marihuana lub haszysz	18,7	30,1	37,5
	LSD lub inny środek halucynogeny	11,0	20,3	21,5
	Amfetamina	13,8	27,4	27,3
	Leki uspokajające lub nasenne	38,5	39,8	39,2
	Crack	5,5	13,4	17,1
	Kokaina	7,0	16,3	19,9
	Ecstasy	6,1	19,7	21,5
	Heroina	10,2	17,3	19,9
	Grzyby halucynogenne	X	22,5	22,7
	GHB	X	X	14,8
	Substancje wziewne	41,0	45,9	43,8
	Sterydy anaboliczne	13,3	23,6	27,1
	Polska heroina (kompot)	14,8	X	22,0
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Papierosy	X	95,5	96,6
	Piwo	93,9	96,9	96,9
	Wino	92,0	92,8	93,6
	Wódka	85,7	89,1	90,4
	Marihuana lub haszysz	27,6	39,6	53,4
	LSD lub inny środek halucynogeny	15,6	26,1	30,4
	Amfetamina	17,7	33,2	42,1
	Leki uspokajające lub nasenne	46,1	43,8	46,2
	Crack	6,4	13,4	18,0
	Kokaina	8,4	16,5	21,5
	Ecstasy	7,3	22,6	29,5
	Heroina	12,2	16,2	22,0
	Grzyby halucynogenne	X	24,5	29,4
	GHB	X	X	14,5
	Substancje wziewne	45,3	51,5	52,0
	Sterydy anaboliczne	19,2	30,1	39,0
	Polska heroina (kompot)	14,1	X	22,2

Analiza odpowiedzi wskazujących na co najmniej dosyć łatwy dostęp do poszczególnych substancji pokazuje na mniejszą skalę zmian poszczególnych

wskaźników, niż analiza odpowiedzi limitowanych tylko do bardzo łatwego dostępu. W przypadku piwa i wina mamy wręcz do czynienia ze stabilizacją wskaźników w ostatnim czteroleciu. W przypadku większości substancji nielegalnych wzrost pomiędzy 1995 i 2003 był nieco mniejszy niż analogicznych wskaźników bardzo łatwego dostępu. Przykładowo odsetki deklarujących przynajmniej dosyć łatwy dostęp do marihuany i haszyszu wzrosły około dwukrotnie, a do ekstazy w młodszej grupie trzy i półkrotnie a w starszej – czterokrotnie.

Przeprowadzone powyżej analizy zdają się wskazywać na szybsze narastanie grupy młodych ludzi, którzy mają bardzo łatwy dostęp do substancji nielegalnych niż szerszej rzeszy młodzieży deklarującej co najmniej dosyć łatwy dostęp.

Podsumowując kwestie zmian w dostępności substancji psychoaktywnych, jakie możemy odtworzyć z analizy ocen dokonywanych przez badanych w 1995, 1999 i 2003 r. co do łatwości zdobycia substancji, trzeba stwierdzić kontynuację trendu wzrostowego. Można sądzić, że mamy do czynienia z pewnym ograniczeniem skali wzrostu w ostatnim czteroleciu, przynajmniej w przypadku uczniów z młodszej grupy. Wśród uczniów starszych stwierdzamy kontynuację, a nawet nasilenie, trendu wzrostowego.

Odpowiedzi na pytanie o to, czy badanemu kiedykolwiek proponowano jakieś substancje psychoaktywne dostarczyły innego wskaźnika dostępności. W masmediach ciągle wiele mówi się o agresywnym rozwoju rynku substancji nielegalnych i ich marketingu wśród uczniów. Intencją pytania o propozycje była weryfikacja tych doniesień. Badanym przedstawiono listę środków legalnych i nielegalnych i proszono o zaznaczenie tych, które w czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem ktokolwiek im proponował. Rozkład odpowiedzi zawarty w tabeli 46 wskazuje na podobne prawidłowości jak przy używaniu poszczególnych substancji.

Tabela 44. Ekspozycja na propozycje poszczególnych substancji

poziom klasy		1995	1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	Piwo	80,6	85,0	83,4
	Wino	65,2	52,1	47,5
	Wódka	53,1	57,0	56,4
	Marihuana lub haszysz	11,4	17,3	21,6
	LSD	3,8	5,0	3,4
	Amfetamina	4,8	10,3	8,6
	Leki uspokajające lub nasenne	8,1	6,9	5,7
	Crack	0,8	2,1	2,7
	Kokaina	1,7	3,5	3,8
	Ecstasy	1,4	5,0	4,9
	Heroina	2,0	3,4	3,6
	Sterydy anaboliczne	3,6	6,2	5,3
	Polska heroina (kompot)	2,7	3,5	3,4
	Bimber	12,7	13,1	20,2
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Piwo	89,5	93,2	93,2
	Wino	79,2	61,5	61,0
	Wódka	73,5	75,9	77,4
	Marihuana lub haszysz	17,3	23,6	34,8
	LSD	5,3	4,9	4,6
	Amfetamina	6,0	14,0	16,8
	Leki uspokajające lub nasenne	8,8	5,5	6,6
	Crack	1,2	1,7	2,1
	Kokaina	1,9	2,7	3,5
	Ecstasy	1,7	5,2	8,1
	Heroina	2,2	2,3	3,4
	Sterydy anaboliczne	5,4	7,1	8,7
	Polska heroina (kompot)	2,1	1,5	2,2
	Bimber	16,8	14,9	25,4

Najczęściej proponowanym młodzieży środkiem jest bez wątpienia alkohol. Z propozycjami dotyczącymi substancji nielegalnych spotykają się mniej liczne frakcje badanych i stosunkowo najczęściej dotyczą one konopi. Otrzymało je chociaż raz w czasie ostatnich 12 miesięcy 22% uczniów z klas młodszych i 35% uczniów klas starszych. Odsetki uczniów, którym proponowano amfetaminę wynosiły w przypadku piętnasto-szesnastolatków – 9% i siedemnasto-osiemnastolatków – 17%. Ecstasy, podobnie jak poprzednio wymienione substancje nielegalne, proponowana była częściej uczniom starszym (5%) niż młodszym (8%), natomiast leki uspokajające i nasenne oferowane były podobnym odsetkom młodzieży z grupy młodszej i starszej (ok. 6-7%).

Zwraca uwagę wysoki odsetek uczniów, którzy spotykali się z propozycjami alkoholu nielegalnie wytworzonego domowym sposobem, czyli bimbru. W młodszej grupie z taką ofertą spotkało się 20% badanych, w starszej zaś – 25%. W grupie gimnazjalistów narażenie na propozycje bimbru jest podobne jak ekspozycja na oferty marihuany lub haszyszu.

W czasie ostatnich 8 lat wskaźniki narażenia na propozycje w przypadku niektórych substancji nie uległy większym zmianom, w przypadku innych wyraźnie wzrosły. Najbardziej zwiększyło się narażenie na propozycje dotyczące marihuany i haszyszu, amfetaminy, ecstasy oraz bimbru. Trend wzrostowy obserwujemy zarówno w młodszej kohorcie badanych jak i w starszej, chociaż wśród młodszych wskaźniki powiększyły się przede wszystkim w latach 1995-1999, a wśród starszych wzrost był bardziej równomierny lub koncentrował się na ostatnim czterolecu. Jedynie w przypadku bimbru w obu grupach wzrost wskaźnika nastąpił przede wszystkim w latach 1999-2003. Podobne tendencje, chociaż o mniejszym nasileniu obserwujemy w przypadku takich substancji jak kokaina, heroina, czy sterydy anaboliczne.

Lata dziewięćdziesiąte to czas wzrostu dostępności alkoholu, w tym także dla osób niepełnoletnich. Znaczne osłabienie mechanizmów kontroli rynku napojów alkoholowych, zarówno na poziomie rozwiązań prawnych jak i

praktyki życia społecznego, pojawienie się reklamy i promocji alkoholu, to czynniki, które sprzyjały wzrostowi rozpowszechnienia picia, także wśród młodzieży. Działania z zakresu kontroli dostępu młodzieży do alkoholu nawet jeśli były podejmowane, to sporadycznie i bez koniecznej w takich przypadkach konsekwencji. W efekcie młodzież praktycznie nie ma większych trudności z zakupem napojów alkoholowych. Przekonują o tym dane zawarte w tabeli 45. Znajdujemy to odsetki uczniów wieku piętnastu-szesnastu lat, którzy podejmowali próby zakupu poszczególnych napojów alkoholowych w czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem, średnią liczbę takich prób przypadającą na jednego ucznia, który takie próby podejmował oraz odsetek przypadków odmów sprzedaży ze względu na zbyt młody wiek kupującego, wśród wszystkich prób zakupów.

Tabela 45. Zakupy napojów alkoholowych w czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem dokonywane przez młodzież w wieku 15-16 lat

		Odsetek dokonujących prób zakupów	Średnia liczba prób zakupów w ciągu 12 miesięcy	Odsetek odmów wśród prób zakupów
Piwo	1995	60,0	16	5,4
	1999	57,7	18	9,5
	2003	63,6	21	10,3
Wino	1995	33,6	10	8,8
	1999	33,9	10	8,9
	2003	23,9	11	16,6
Wódka	1995	41,0	9	18,0
	1999	27,1	9	14,7
	2003	27,9	12	14,0

Dane zawarte w tabeli przekonują, że większość uczniów trzecich klas gimnazjów podejmuje próby zakupów piwa (64%), natomiast tylko 23-28% próbuje kupować wino bądź wódkę. Zdecydowana większość takich prób koczy się powodzeniem. Odmową sprzedaży ze względu na zbyt młody wiek kończy się tylko 10% prób zakupu piwa, 17% - wina i 14% - wódki. Średnia liczba prób zakupu jest najwyższa w przypadku piwa i wynosi 21. Oznacza to, że młodzi ludzie kupują piwo przeciętnie co 17 dni. Średnie dla wina i wódki wynoszą 11 i 12, czyli innymi słowy zakupy dokonywane są przeciętnie mniej więcej raz na miesiąc.

Porównanie wyników z 2003 r. z wynikami z 1995 i 1999 r. ujawnia odmienne tendencje przy każdym z napojów.

W przypadku piwa obserwujemy w 2003 r. wzrost odsetka nieletnich klientów po lekkim spadku w 1999 r. Jednocześnie konsekwentnie rośnie średnia liczba prób zakupów i odsetek odmów. Ten ostatni jeszcze w 1995 r. wynosił 5,4%, a w 2003 r. jest już prawie dwukrotnie wyższy.

Odsetek kupujących wino w latach 1995-1999 był stabilny, zaś w 2003 r. wyraźnie się obniżył. W tym samym czasie średnia liczba zakupów nieznacznie wzrosła, zaś odsetek odmów podobnie jak w przypadku piwa uległ niemal podwojeniu.

Jeszcze inne tendencje odnotować trzeba odnośnie wódki. Odsetek podejmujących próby zakupów tego napoju w 1999 r. znacznie spadł i w 2003 r. pozostał na poziomie z 1999 r. W ostatnim czterolecu wzrosła natomiast o 1/3 średnia liczba prób zakupów, która w latach 1995-1999 pozostawała stabilna. Odsetek odmów, inaczej niż w przypadku piwa i wina spadł w latach 1995-1999 i w 2003 r. pozostał na poziomie z 1999 r.

Przedstawione wyżej tendencje zdają się wskazywać na pewną przypadkowość zmian w rynkowych zachowaniach nieletnich w obszarze napojów alkoholowych i reakcjach na nie ze strony sprzedawców. Spadek liczby kupujących wino i wzrost kupujących piwo odzwierciedla tendencje w konsumpcji tych napojów alkoholowych. Wzrost odsetka odmów, chociaż znaczący, nie stanowi, jak się wydaje istotnej przeszkody w dostępie do tych

napojów, bowiem nadal odsetek ten pozostaje na stosunkowo niskim poziomie. Najbardziej zastanawiające są wyniki odnoszące się do wódki. Wprawdzie w 1999 r. rozpowszechnienie picia tego napoju trochę spadło, to w 2003 r. wyraźnie wzrosło. Zmiany w odsetku dokonujących zakupów nie odzwierciedlają tych zmian. Po silnym spadku odsetka próbujących dokonać zakupu w 1999 r. obserwujemy jego stabilizację. Wy tłumaczenia dostarcza tu silny wzrost średniej liczby zakupów, jaki dokonał się w 2003 r. Spadek odsetka odmów w 1999 r. i jego stabilizacja w 2003 r. zdaje się sugerować, że nieduże wahania w restrykcyjności przestrzegania zakazu sprzedaży napojów alkoholowych nieletnim nie mają większego wpływu na problem picia przez nieletnich. Do podobnego wniosku prowadzi też analiza wskaźników dotyczących piwa. Mimo wzrostu odsetka odmów rozpowszechnienie picia tego napoju rośnie.

Kwestie zakupów napojów alkoholowych poruszono też w innym pytaniu, lokującym ją na wymiarze czasowym ostatnich 30 dni przed badaniem (tabela 46).

Tabela 46. Zakupy napojów alkoholowych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem

Poziom klasy		Nie kupowa- łem	1-2 razy	3-5 razy	6-9 razy	10-19 razy	20-39 razy	40 lub więcej razy
Trzecie klasy gimnazjum	Piwo	46,4	24,1	14,1	6,5	4,9	2,3	1,7
	Wino	86,9	8,4	2,5	0,8	0,4	0,3	0,6
	Wódka	79,1	12,6	4,1	2,1	0,9	0,2	0,9
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Piwo	30,0	26,1	18,9	11,4	8,5	2,6	2,3
	Wino	83,1	11,4	3,1	1,3	0,5	0,2	0,4
	Wódka	69,0	19,7	7,0	2,4	1,1	0,2	0,6

Odsetki badanych z młodszej kohorty, którzy dokonywali zakupów poszczególnych napojów alkoholowych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem niewiele odbiegają od odsetków kupujących w czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem. Największa różnica występuje w przypadku wina, w przypadku piwa odsetki są identyczne.

Odsetek dokonujących zakupów wina wśród gimnazjalistów niewiele różni się od odsetka kupujących w starszej grupie badanych. W przypadku zakupów piwa i wódki wskaźniki są wyraźnie wyższe wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych niż wśród gimnazjalistów.

Większość badanych dokonujących zakupów wina, bądź wódki robiła to 1-2 razy w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem. Trochę inaczej jest z piwem. Wprawdzie tu również największa frakcja badanych dokonywała zakupów 1-2 razy, ale dość znaczna jest też frakcja kupujących ten napój 3-4 razy w tym czasie.

Kolejne pytanie mające za zadanie uszczegółowienie wiedzy na temat dostępności substancji psychoaktywnych dotyczyło przetworów konopi i sondowało znajomości miejsc, gdzie można te substancje łatwo nabyć (tabela 47).

Większość respondentów orientuje się, gdzie można kupić marihuanę lub haszysz. Odsetek badanych znających takie miejsca jest wyższy wśród starszej młodzieży (64%) niż młodszej (54%). Najczęściej wymieniano w tym kontekście dyskotekę lub bar (32% w młodszej kohorcie i 44% w starszej kohorcie). Następne w kolejności w młodszej kohorcie były: szkoła, ulica i park oraz mieszkanie dilera (wszystkie po 23%). W starszej kohorcie na drugim miejscu znalazła się szkoła (33%), a na kolejnych miejscach: ulica i park (31%) i mieszkanie dilera (29%).

Tabela 47. Miejsca gdzie można łatwo kupić marihuanę lub haszysz

Poziom klasy		1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	Nie znam takich miejsc	51,1	46,3
	Ulica, park	20,5	22,8
	Szkoła	24,1	23,4
	Dyskoteka, bar	29,6	32,3
	Mieszkanie dilera	18,3	22,9
	Inne miejsce	5,0	6,4
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Nie znam takich miejsc	44,9	35,7
	Ulica, park	24,2	30,9
	Szkoła	28,9	33,2
	Dyskoteka, bar	39,3	43,6
	Mieszkanie dilera	19,1	28,9
	Inne miejsce	4,4	6,8

W 1995 r. nie pytano o znajomość miejsc, gdzie można kupić marihuanę i haszysz, stąd porównania możemy dokonać tylko z wynikami z 1999 r. W czasie ostatnich czterech lat wzrosły odsetki uczniów, znających miejsca gdzie sprzedawane są przetwory konopi. W 2003 r. w stosunku do 1999 r. wśród wymienianych przez młodzież miejsc wyraźnie częściej pojawia się mieszkanie dilera. Prawidłowość ta dotyczy uczniów z obu kohort.

Ryzyko związane z używaniem substancji psychoaktywnych w opiniach badanych

Używanie substancji psychoaktywnych, zarówno legalnych takich jak napoje alkoholowe, czy tytoń, jak nielegalnych takich jak narkotyki niesie za sobą ryzyko pojawienia się szkód zdrowotnych i społecznych. Ryzyko to jest szczególnie duże, gdy po substancje te sięgają ludzie bardzo młodzi, nie świadomi tego, co może im grozić. Pewne znaczenie profilaktyczne może tu mieć wiedza na temat wielorakich niebezpieczeństw związanych z ich używaniem. Nie tylko, dlatego że uświadomienie sobie ryzyka skłaniać powinno do ograniczania konsumpcji, ale również, dlatego że stwarza ono szansę zadbania o jak największe zminimalizowanie niebezpieczeństwa powikłań. Zobaczmy, zatem na ile młodzież zdaje sobie sprawę z ryzyka związanego z używaniem różnych substancji.

Przedstawiliśmy badanym listę środków legalnych i nielegalnych i poprosiliśmy, aby na czterostopniowej skali od „nie ma ryzyka” do „duże ryzyko” ocenili ryzyko zaszkodzenia sobie w wyniku używania każdego z nich. W przypadku większości substancji pytano osobno o ryzyko związane z podejmowaniem prób oraz ryzyko wynikające z regularnego używania. Tylko przy napojach alkoholowych, traktowanych zresztą łącznie, oraz przy konopiach wprowadzono trzy poziomy nasilenia używania. W przypadku alkoholu odpowiadają one trzem stylom picia tj.: „małe ilości jednorazowo ale często”, „duże ilości jednorazowo ale rzadko” oraz „dużo jednorazowo i często”. W odniesieniu do przetworów konopi trzy poziomy używania odpowiadają eksperymentowaniu, używaniu okazjonalnemu i używaniu regularnemu.

Pełne rozkłady odpowiedzi uczniów zestawiono w tabeli 48.

Tabela 48. Ocena ryzyka związanego z używaniem poszczególnych substancji

Poziom klasy		Nie ma ryzyka	Małe ryzyko	Umarkowane ryzyko	Duże ryzyko	Nie wiem
Trzecie klasy gimnazjum	Pałą papierosy od czasu do czasu	11,2	40,4	32,6	11,8	3,9
	Wypalają co najmniej paczkę papierosów dziennie	2,6	5,4	16,1	73,2	2,7
	Wypijają 1 lub 2 drinki prawie codziennie	8,2	21,6	33,2	32,3	4,7
	Wypijają 4 lub 5 drinków prawie codziennie	3,8	8,1	20,2	63,6	4,2
	Wypijają 5 drinków lub więcej w czasie weekendu	4,9	12,5	28,3	48,1	6,2
	Próbują 1 raz lub 2 razy marihuany lub haszyszu	9,9	16,9	19,7	47,4	6,1
	Pałą marihuanę lub haszysz od czasu do czasu	6,1	11,5	23,0	53,3	6,2
	Pałą marihuanę lub haszysz regularnie	3,4	3,9	7,8	80,3	4,6
	Próbują 1 raz lub 2 razy LSD	3,8	10,0	20,1	54,3	11,8
	Biorą LSD regularnie	1,9	2,4	5,8	80,2	9,7
	Próbują 1 raz lub 2 razy amfetaminę	4,3	10,4	22,9	54,3	8,1
	Biorą amfetaminę regularnie	2,0	2,0	5,6	84,2	6,1
	Próbują 1 raz lub 2 razy kokainy	3,2	8,4	22,1	58,2	8,1
	Biorą kokainę regularnie	1,9	1,7	4,7	85,6	6,1
	Próbują 1 raz lub 2 razy crack	3,1	7,3	20,7	55,1	13,8
	Biorą crack regularnie	2,0	1,6	4,6	80,7	11,1
	Próbują 1 raz lub 2 razy ecstasy	4,1	9,2	21,4	54,2	11,1
	Biorą ecstasy regularnie	2,1	2,0	5,9	80,9	9,2
	Próbują 1 raz lub 2 razy GHB	2,9	6,4	18,7	54,2	17,8
	Biorą GHB regularnie	1,9	1,6	4,0	77,4	15,1
	Próbują 1 raz lub 2 razy narkotyki w zastrzykach	2,3	4,5	14,4	71,5	7,4
	Biorą narkotyki w zastrzykach regularnie	1,8	1,3	3,2	87,8	5,9
	Próbują 1 raz lub 2 razy środków wziewnych	3,3	8,9	22,7	54,9	10,3
Biorą środki wziewne regularnie	2,1	1,8	6,0	81,6	8,4	

Poziom klasy		Nie ma ryzyka	Małe ryzyko	Umarkowane ryzyko	Duże ryzyko	Nie wiem
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Pałą papierosy od czasu do czasu	9,6	40,0	33,7	12,6	4,2
	Wypalają co najmniej paczkę papierosów dziennie	1,3	4,0	15,2	76,7	2,8
	Wypijają 1 lub 2 drinki prawie codziennie	7,3	20,4	31,7	35,9	4,7
	Wypijają 4 lub 5 drinków prawie codziennie	2,2	7,5	18,0	68,4	3,9
	Wypijają 5 drinków lub więcej w czasie weekendu	5,6	16,1	31,9	40,8	5,6
	Próbują 1 raz lub 2 razy marihuany lub haszyszu	13,3	23,5	19,0	38,0	6,2
	Pałą marihuanę lub haszysz od czasu do czasu	7,1	16,1	25,3	45,5	6,0
	Pałą marihuanę lub haszysz regularnie	2,6	4,1	9,9	78,6	4,7
	Próbują 1 raz lub 2 razy LSD	3,3	11,0	21,5	52,8	11,3
	Biorą LSD regularnie	1,1	1,4	4,4	84,5	8,6
	Próbują 1 raz lub 2 razy amfetaminę	4,7	14,0	23,4	50,0	7,9
	Biorą amfetaminę regularnie	,9	1,5	4,9	87,0	5,7
	Próbują 1 raz lub 2 razy kokainy	2,4	8,1	20,2	60,1	9,1
	Biorą kokainę regularnie	,9	1,1	3,3	88,0	6,8
	Próbują 1 raz lub 2 razy crack	1,9	7,7	18,9	57,4	14,2
	Biorą crack regularnie	,9	1,1	3,8	82,2	12,0
	Próbują 1 raz lub 2 razy ecstasy	3,4	11,2	21,7	53,2	10,5
	Biorą ecstasy regularnie	,9	1,5	5,9	83,4	8,4
	Próbują 1 raz lub 2 razy GHB	1,7	6,4	15,8	54,7	21,4
	Biorą GHB regularnie	,8	,9	2,9	76,6	18,7
	Próbują 1 raz lub 2 razy narkotyki w zastrzykach	1,2	3,2	11,6	75,9	8,1
	Biorą narkotyki w zastrzykach regularnie	,8	,9	2,1	89,7	6,6
	Próbują 1 raz lub 2 razy środków wziewnych	2,1	8,3	20,2	58,4	11,0
Biorą środki wziewne regularnie	,9	1,1	5,2	83,9	8,8	

Zdecydowana większość uczniów dostrzega ryzyko szkód związanych z używaniem substancji psychoaktywnych. Tylko bardzo nieliczni stwierdzają, że ich używanie nie jest związane z żadnym negatywnym następstwem. Stosunkowo najwięcej takich odpowiedzi padło przy paleniu papierosów, marihuany lub haszyszu od czasu do czasu. Jednak regularne palenie papierosów w ilości co najmniej jednej paczki dziennie lub regularne palenie marihuany lub haszyszu traktowane jest jako bardzo ryzykowne zachowanie.

Analiza rozkładów odpowiedzi wskazuje na nasilenie używania jako główne źródło zróżnicowania ryzyka, w mniejszym stopniu rolę tę pełni rodzaj substancji. Jest tak zarówno w klasach trzecich szkół gimnazjalnych jak i w klasach drugich szkół pogimnazjalnych. Eksperymentowanie z najcięższymi nawet narkotykami, takimi jak kokaina traktowane jest w sumie jako mniej ryzykowne jak regularne palenie papierosów lub częste picie w dużych ilościach napojów alkoholowych. Ryzyko związane z poszczególnymi substancjami jest jednak również różnicowane przez badanych, chociaż, jak się wydaje, w mniejszym stopniu. Jeśli wziąć pod uwagę tylko odsetki respondentów wybierających odpowiedź „duże ryzyko”, to na poziomie eksperymentowania za najbardziej groźne w opiniach badanych uznać można kokainę i substancje wziewne i crack, a następnie: ecstasy, GHB, LSD i amfetaminę. Na poziomie regularnego używania największe odsetki badanych za obarczone dużym ryzykiem uznały te same substancje a także przetwory konopi. Trzeba jednak dodać, że regularne palenie tytoniu oceniane było jako obarczone dużym ryzykiem przez niewiele mniejszą frakcję badanych. Najbardziej ryzykowne jest zdaniem badanych używanie narkotyków w zastrzykach. Bardzo wysoki poziom ryzyka zdaniem respondentów pojawia się już przy pierwszych próbach stosowania zastrzyków. Obserwacja ta potwierdza ogólną konstatację, że dla oceny poziomu ryzyka ważniejszy jest dla badanych sposób, w jaki używa się substancji niż jej rodzaj.

Oceniając ryzyko związane z różnymi stylami picia napojów alkoholowych, za najbardziej niebezpieczny model młodzież uznała częste picie w dużych ilościach. Na drugim miejscu znalazło się rzadsze picie w dużych ilościach, a

na trzecim częstsze picie, ale w mniejszych ilościach. Różnice te są jednak niezbyt duże. Warto także zauważyć, że odsetki badanych uznających palenie marihuany lub haszyszu od czasu do czasu za czynność obarczoną dużym ryzykiem są tylko trochę wyższe niż analogiczne odsetki wypowiedających się w podobny sposób w sprawie alkoholu. Oznacza to, że młodzież nie traktuje okazjonalnego używania przetworów konopi jako czegoś, co jest dużo bardziej ryzykowne niż okazjonalne picie napojów alkoholowych.

Można stwierdzić, że oceny poszczególnych substancji dokonywane przez uczniów z obu poziomów nauczania niewiele się różnią między sobą.

Dane na temat postrzegania ryzyka szkód w efekcie używania substancji psychoaktywnych prowadzą do wniosku, że młodzież jest dość dobrze zorientowana w skali zagrożeń. Nie ulega też ona stereotypom obecnym wśród części starszego pokolenia, według których pojedyncze eksperymenty z narkotykami budzą znacznie większe zagrożenie niż częste używanie w dużych ilościach substancji legalnych, takich jak alkohol czy tytoń.

Prześledzenie zmian, jakie dokonały się w ocenie ryzyka związanego z używaniem poszczególnych substancji umożliwiają dane zestawione w tabeli 49. Pokazują one odsetki uczniów, którzy wybrali odpowiedź „duże ryzyko” w badaniach z 1995, 1999 i 2003 r.

W obu kohortach młodzieży poddanych badaniu obserwujemy spadek odsetka traktujących codzienne palenie papierosów w ilości, co najmniej jednej paczki dziennie, jako obarczone dużym ryzykiem. Spadają także odsetki uznających picie alkoholu za bardzo ryzykowne. Jedynie w młodszej kohorcie obserwujemy odwrotną tendencją, jeśli chodzi o picie, co najmniej pięciu drinków w czasie weekendu – w tym przypadku notujemy wzrost odsetka.

Jeszcze bardziej spadają odsetki młodych ludzi, którzy traktują używanie przetworów konopi, jako bardzo ryzykowne. Odmienny trend obserwujemy w przypadku większości innych narkotyków. Odsetki przekonanych o dużym ryzyku ich używania rosną lub pozostają stabilne.

Tabela 49. Ocena ryzyka związanego z używaniem poszczególnych substancji - odsetki badanych wybierających odpowiedź „duże ryzyko”

Poziom klasy		1995	1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	Pałą papierosy od czasu do czasu	14,7	10,7	11,8
	Wypalają co najmniej paczkę papierosów dziennie	79,1	72,6	73,2
	Wypijają 1 lub 2 drinki prawie codziennie	36,2	32,3	32,3
	Wypijają 4 lub 5 drinków prawie codziennie	66,4	64,9	63,6
	Wypijają 5 drinków lub więcej w czasie weekendu	39,8	45,3	48,1
	Próbują 1 raz lub 2 razy marihuany lub haszyszu	54,6	50,3	47,4
	Pałą marihuanę lub haszysz od czasu do czasu	53,2	56,3	53,3
	Pałą marihuanę lub haszysz regularnie	81,9	83,0	80,3
	Próbują 1 raz lub 2 razy LSD	47,2	53,6	54,3
	Biorą LSD regularnie	72,0	83,1	80,2
	Próbują 1 raz lub 2 razy amfetaminę	47,6	52,6	54,3
	Biorą amfetaminę regularnie	76,6	84,9	84,2
	Próbują 1 raz lub 2 razy kokainy	52,2	59,2	58,2
	Biorą kokainę regularnie	78,0	87,0	85,6
	Próbują 1 raz lub 2 razy crack	X	X	55,1
	Biorą crack regularnie	X	X	80,7
	Próbują 1 raz lub 2 razy ecstasy	45,1	53,3	54,2
	Biorą ecstasy regularnie	69,1	82,6	80,9
	Próbują 1 raz lub 2 razy GHB	X	X	54,2
	Biorą GHB regularnie	X	X	77,4
	Próbują 1 raz lub 2 razy narkotyki w zastrzykach	X	X	71,5
	Biorą narkotyki w zastrzykach regularnie	X	X	87,8
	Próbują 1 raz lub 2 razy środków wziewnych	44,1	X	54,9
Biorą środki wziewne regularnie	73,8	83,0	81,6	

Poziom klasy		1995	1999	2003
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Pałą papierosy od czasu do czasu	14,2	9,9	12,6
	Wypalają co najmniej paczkę papierosów dziennie	83,4	78,6	76,7
	Wypijają 1 lub 2 drinki prawie codziennie	41,8	36,6	35,9
	Wypijają 4 lub 5 drinków prawie codziennie	74,1	72,1	68,4
	Wypijają 5 drinków lub więcej w czasie weekendu	39,8	43,3	40,8
	Próbują 1 raz lub 2 razy marihuany lub haszyszu	50,5	45,9	38,0
	Pałą marihuanę lub haszysz od czasu do czasu	51,8	52,4	45,5
	Pałą marihuanę lub haszysz regularnie	82,5	84,2	78,6
	Próbują 1 raz lub 2 razy LSD	48,2	53,2	52,8
	Biorą LSD regularnie	75,3	86,8	84,5
	Próbują 1 raz lub 2 razy amfetaminę	48,6	49,5	50,0
	Biorą amfetaminę regularnie	78,6	88,3	87,0
	Próbują 1 raz lub 2 razy kokainy	52,6	61,0	60,1
	Biorą kokainę regularnie	80,9	90,5	88,0
	Próbują 1 raz lub 2 razy crack	X	X	57,4
	Biorą crack regularnie	X	X	82,2
	Próbują 1 raz lub 2 razy ecstasy	46,3	52,6	53,2
	Biorą ecstasy regularnie	70,9	85,4	83,4
	Próbują 1 raz lub 2 razy GHB	X	X	54,7
	Biorą GHB regularnie	X	X	76,6
	Próbują 1 raz lub 2 razy narkotyki w zastrzykach	X	X	75,9
	Biorą narkotyki w zastrzykach regularnie	X	X	89,7
	Próbują 1 raz lub 2 razy środków wziewnych	46,7	56,9	58,4
Biorą środki wziewne regularnie	78,4	87,7	83,9	

Kwestie świadomości zagrożeń związanych z pićem alkoholu badano nie tylko w wymiarze indywidualnym, ale także sondowano wiedzę na temat roli alkoholu w powstawaniu problemów w wymiarze społecznym. Badanym przedstawiono listę problemów jakie wiązać się mogą z alkoholem i proszono ich o określenie na ile zdaniem pićem alkoholu wpływa na ich powstawanie. Odpowiedzi były udzielane przy użyciu skali, której dwa krańce wyznaczone były przez odpowiedzi: „w bardzo dużym stopniu” i „nie”. Rozkład odpowiedzi zawiera tabela 50.

Tabela 50. Opinie badanych o wpływie nadużywania alkoholu na powstawanie problemów

Poziom klasy		W bardzo dużym stopniu	W dużym stopniu	W pewnym stopniu	Tylko trochę	Nie
Trzecie klasy gimnazjum	Wypadki drogowe	80,5	12,6	2,9	,6	3,3
	Inne wypadki	55,3	28,4	10,1	2,3	3,9
	Przestępstwa związane z przemocą	52,9	26,7	12,8	3,3	4,2
	Problemy rodzinne	57,2	23,6	11,2	3,2	4,7
	Problemy zdrowotne	51,1	24,0	15,8	4,4	4,7
	Problemy w stosunkach z innymi ludźmi	42,8	25,3	18,4	7,4	6,1
	Problemy finansowe	54,6	21,4	13,1	5,1	5,8
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Wypadki drogowe	84,2	11,2	2,4	,3	1,9
	Inne wypadki	57,0	30,4	8,8	1,8	2,0
	Przestępstwa związane z przemocą	55,6	28,3	12,1	1,6	2,4
	Problemy rodzinne	59,1	25,8	10,2	2,7	2,3
	Problemy zdrowotne	47,0	27,9	17,9	4,4	2,8
	Problemy w stosunkach z innymi ludźmi	39,9	26,9	21,0	7,8	4,3
	Problemy finansowe	54,3	23,0	14,5	4,9	3,3

Najpowszechniej dostrzegana jest rola alkoholu w powstawaniu wypadków drogowych. Jest ona dostrzegana jako duża lub bardzo duża przez 93,1% gimnazjalistów i 95,4% uczniów szkół ponadgimnazjalnych. Najmniej zdaniem badanych alkohol wiąże się z problemami w stosunkach

międzyludzkich. O co najmniej dużym wpływie alkoholu na powstawanie tych problemów mówi 68,1% uczniów młodszych i 66,8% uczniów starszych.

Warto wspomnieć, że bardzo znikome frakcje badanych zaprzeczają jakiegokolwiek wpływowi alkoholu na powstawanie wymienionych w pytaniu problemów. Nie osiagają one 7%.

Używanie substancji psychoaktywnych w otoczeniu badanych

Odpowiedzi na pytanie o to, ile osób spośród przyjaciół respondenta używa substancji psychoaktywnych dostarczają uzupełniającego wskaźnika rozpowszechnienia używania tych środków przez młodzież. Wprawdzie z odpowiedzi respondentów nie można w prosty sposób wyliczyć liczby osób używających poszczególnych środków, ale mogą one w pewnym stopniu pełnić rolę kontrolną wobec oszacowań uzyskanych na podstawie informacji dotyczących używania tych substancji przez respondentów. Wskaźnik rozpowszechnienia używania substancji w najbliższym otoczeniu badanych można też z pewnymi zastrzeżeniami interpretować jako wskaźnik ryzyka sięgania po te substancje. Znaczne rozpowszechnienie substancji wśród przyjaciół respondenta może zwiększać szanse na to, że będzie on ich używał. Rozkłady odpowiedzi na to pytanie o to, ilu zdaniem respondenta jego przyjaciół używa poszczególnych substancji psychoaktywnych zawiera tabela 51. Badani na to pytanie odpowiadali przy użyciu skali której krańce wyznaczane były przez odpowiedzi: „nikt” i „wszyscy”.

Tabela 51. Ocena rozpowszechnienia używania substancji wśród przyjaciół

Poziom klasy		Nikt	Kilka osób	Sporo	Większość	Wszyscy
Trzecie klasy gimnazjum	palą papierosy	4,3	30,2	35,5	27,4	2,7
	pije napoje alkoholowe	3,3	20,5	34,5	33,6	8,1
	upija się co najmniej raz w tygodniu	28,3	47,2	16,2	6,5	1,7
	pali marihuanę lub haszysz	54,2	32,5	8,5	3,4	1,4
	bierze LSD lub jakiś inny halucynogen	83,3	13,4	1,6	,9	,8
	bierze amfetaminę	77,5	18,0	2,5	1,2	,8
	bierze środki uspokajające lub nasenne (bez przepisu lekarza)	79,2	17,0	2,3	,7	,8
	bierze kokainę lub crack	88,4	8,9	1,4	,6	,8
	bierze ecstasy	85,8	10,7	1,6	,9	1,0
	bierze heroinę	87,6	9,6	1,2	,5	1,0
	używa środków wziewnych	82,3	14,5	1,7	,8	,8
	bierze grzyby halucynogenne	84,9	11,9	1,6	,7	,9
	bierze GHB	92,3	5,8	,7	,4	,7
	bierze alkohol razem z marihuaną	75,9	16,6	4,6	1,7	1,3
	bierze sterydy anaboliczne	78,5	16,8	2,9	,9	1,0
bierze polską heroiną (kompot)	87,3	9,7	1,2	,7	1,0	
Drugie klasy szkół pogimnazjal- nych	palą papierosy	2,6	20,3	39,4	35,5	2,3
	pije napoje alkoholowe	1,0	11,9	31,1	44,6	11,4
	upija się co najmniej raz w tygodniu	24,0	46,3	19,7	8,6	1,4
	pali marihuanę lub haszysz	39,6	40,9	13,6	4,7	1,3
	bierze LSD lub jakiś inny halucynogen	78,2	18,2	2,3	,8	,4
	bierze amfetaminę	64,5	28,8	4,8	1,6	,4
	bierze środki uspokajające lub nasenne (bez przepisu lekarza)	77,4	19,1	2,5	,6	,3
	bierze kokainę lub crack	88,3	10,2	1,0	,3	,3
	bierze ecstasy	79,7	16,4	2,9	,7	,4
	bierze heroinę	87,5	10,7	1,2	,4	,3
	używa środków wziewnych	86,5	11,5	1,4	,3	,3
	bierze grzyby halucynogenne	80,4	16,4	2,2	,7	,4
	bierze GHB	93,3	5,1	,8	,3	,4
	bierze alkohol razem z marihuaną	63,7	25,3	7,2	3,1	,7
	bierze sterydy anaboliczne	68,6	25,4	4,3	1,1	,5
bierze polską heroiną (kompot)	90,2	7,8	1,2	,5	,3	

Przedstawione w tabeli rozkłady odpowiedzi potwierdzają znaczne rozpowszechnienie używania przez młodzież substancji legalnych, przede wszystkim alkoholu i tytoniu. W klasach młodszych tylko ok. 3-4% uczniów nie ma wśród przyjaciół nikogo, kto piłby lub palił. W klasach starszych analogiczne odsetki nie osiągają nawet 3%. Jednocześnie w klasach młodszych 30% badanych twierdzi, że co najmniej większość ich przyjaciół pali i 42% twierdzi, że większość pije. W klasach starszych takich respondentów było 56%. Znacznie mniej rozpowszechnione jest wśród przyjaciół respondentów zjawisko częstego upijania się. Około 28% badanych w klasach gimnazjalnych i 24% w klasach ponadgimnazjalnych nie przyjaźni się z nikim, kto upijałby się, co najmniej raz w tygodniu. Odsetek gimnazjalistów, których przyjaciele w większości upijają się co najmniej raz w tygodniu wynosi 8%, a analogiczny odsetek wśród uczniów starszych – 10%. W klasach młodszych 46% młodych ludzi przyjaźni się z osobami palącymi konopie, w klasach starszych - 60%. Zdecydowanie rzadziej badani mają do czynienia z osobami używającymi innych substancji. Zarówno w klasach młodszych jak starszych przeważająca większość badanych twierdzi, że nikt z przyjaciół nie używa tych środków. Zgodnie z oczekiwaniami rozpowszechnienie używania poszczególnych substancji psychoaktywnych innych niż alkohol w otoczeniu respondentów nie jest jednakowe. Relatywnie częściej spotykamy tu amfetaminę oraz leki uspokajające i nasenne przyjmowane bez przepisu lekarza, a także LSD, ecstazy, sterydy anaboliczne i substancje wziewne (młodzież w gimnazjum). Do posiadania wśród przyjaciół osób przyjmujących takie narkotyki jak kokaina, crack, heroina lub kompot przyznaje się nie więcej niż 14% respondentów. Nie notujemy tu większych różnic między uczniami klas gimnazjalnych i pogimnazjalnych. Badanych różnicuje natomiast posiadanie przyjaciół wśród osób używających amfetaminy - w grupie młodszej do takich znajomości przyznało się 23% a w grupie starszej 36% młodzieży.

Tabela 52. Odsetki badanych, którzy mają wśród swoich przyjaciół osoby używające poszczególnych substancji

Poziom klasy		1995	1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	pałą papierosy	96,2	96,7	95,7
	pije napoje alkoholowe	95,5	96,6	96,7
	upija się co najmniej raz w tygodniu	61,2	68,8	71,7
	pali marihuanę lub haszysz	22,1	35,8	45,8
	bierze LSD lub jakiś inny halucynogen	8,7	16,6	16,7
	bierze amfetaminę	9,9	22,5	22,5
	bierze środki uspokajające lub nasenne (bez przepisu lekarza)	16,2	20,7	20,8
	bierze kokainę lub crack	4,6	10,3	11,6
	bierze ecstasy	4,2	12,5	14,2
	bierze heroinę	5,0	10,5	12,4
	używa środków wziewnych	16,6	18,1	17,7
	bierze grzyby halucynogenne	X	X	15,1
	bierze GHB	X	X	7,7
	bierze alkohol razem z marihuaną	X	X	24,1
	bierze sterydy anaboliczne	8,5	18,4	21,5
	bierze polską heroiną (kompot)	6,6	9,3	12,7
Drugie klasy szkół pogimnazjal- nych	pałą papierosy	97,5	96,8	97,4
	pije napoje alkoholowe	97,3	98,4	99,0
	upija się co najmniej raz w tygodniu	64,0	71,8	76,0
	pali marihuanę lub haszysz	28,5	42,6	60,4
	bierze LSD lub jakiś inny halucynogen	10,3	18,3	21,8
	bierze amfetaminę	10,8	27,3	35,5
	bierze środki uspokajające lub nasenne (bez przepisu lekarza)	16,3	20,4	22,6
	bierze kokainę lub crack	4,4	8,3	11,7
	bierze ecstasy	4,0	14,3	20,3
	bierze heroinę	4,1	8,6	12,5
	używa środków wziewnych	13,0	12,5	13,5
	bierze grzyby halucynogenne	X	X	19,6
	bierze GHB	X	X	6,7
	bierze alkohol razem z marihuaną	X	X	36,3
	bierze sterydy anaboliczne	12,0	22,4	31,4
	bierze polską heroiną (kompot)	5,8	6,0	9,8

Zestawienia wyników z 2003 r. z danymi z lat: 1995 i 1999 zawarte w tabeli 52 pokazuje dynamikę używania substancji przez młodzież. Największy wzrost nastąpił w odsetkach osób potwierdzających kontakty z osobami używającymi narkotyków takich jak przetwory konopi, heroina, amfetamina lub ecstasy. Istotnym czynnikiem ryzyka wczesnego sięgnięcia po substancje psychoaktywne może być używanie ich przez kogoś ze starszego rodzeństwa. Dane przedstawione w tabeli 53 pokazują, że znaczne odsetki badanych deklarują posiadanie starszego rodzeństwa, które nie stroni od papierosów, czy alkoholu, w tym spożywanego w ilościach prowadzących do upicia się.

Tabela 53. Używanie substancji wśród starszego rodzeństwa

Poziom klasy		Tak	Nie	Nie wiem	Nie mam starszego rodzeństwa
Trzecie klasy gimnazjum	Ktoś z rodzeństwa pali papierosy	27,7	36,8	2,3	33,2
	Ktoś z rodzeństwa pije napoje alkoholowe	40,3	22,4	4,3	33,0
	Ktoś z rodzeństwa kiedykolwiek upił się	35,7	25,2	6,1	33,0
	Ktoś z rodzeństwa pali marihuanę lub haszysz	6,3	56,0	4,6	33,1
	Ktoś z rodzeństwa bierze leki uspok. lub nasenne bez przepisu lekarza	2,7	60,5	3,7	33,1
	Ktoś z rodzeństwa bierze ecstasy	2,0	61,5	3,4	33,1
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Ktoś z rodzeństwa pali papierosy	28,7	36,6	1,3	33,4
	Ktoś z rodzeństwa pije napoje alkoholowe	46,9	17,2	3,2	32,7
	Ktoś z rodzeństwa kiedykolwiek upił się	43,5	17,8	5,9	32,8
	Ktoś z rodzeństwa pali marihuanę lub haszysz	6,8	55,1	5,2	33,0
	Ktoś z rodzeństwa bierze leki uspok. lub nasenne bez przepisu lekarza	2,6	60,4	4,1	32,9
	Ktoś z rodzeństwa bierze ecstasy	1,6	61,9	3,6	32,9

Znacznie rzadziej uczniowie przyznawali, że ktoś z ich rodzeństwa używa przetworów konopi, leków uspokajających i nasennych lub ecstasy. Jeśli już taka deklaracja miała miejsce, w tej grupie środków najczęściej wskazywano na marihuanę lub haszysz.

Porównanie wyników uzyskanych w 2003 r. z wynikami z 1999 r. (tabela 53) wskazuje na wzrost odsetków uczniów, których starsze rodzeństwo pije alkohol, upija się lub używa przetworów konopi. Nie zmieniły się praktycznie odsetki uczniów, których starsze rodzeństwo pali papierosy, używa leków uspokajających i nasennych względnie używa ecstasy.

Tabela 54. Używanie substancji wśród starszego rodzeństwa

Poziom klasy		1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	Ktoś z rodzeństwa pali papierosy	27,2	27,7
	Ktoś z rodzeństwa pije napoje alkoholowe	37,9	40,3
	Ktoś z rodzeństwa kiedykolwiek upił się	34,1	35,7
	Ktoś z rodzeństwa pali marihuanę lub haszysz	3,9	6,3
	Ktoś z rodzeństwa bierze leki uspok. lub nasenne bez przepisu lekarza	3,4	2,7
	Ktoś z rodzeństwa bierze ecstasy	1,7	2,0
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Ktoś z rodzeństwa pali papierosy	27,3	28,7
	Ktoś z rodzeństwa pije napoje alkoholowe	43,9	46,9
	Ktoś z rodzeństwa kiedykolwiek upił się	40,1	43,5
	Ktoś z rodzeństwa pali marihuanę lub haszysz	3,8	6,8
	Ktoś z rodzeństwa bierze leki uspok. lub nasenne bez przepisu lekarza	2,8	2,6
	Ktoś z rodzeństwa bierze ecstasy	1,3	1,6

Potępienie używania poszczególnych substancji

Próba uchwycenia odniesień normatywnych wobec używania poszczególnych substancji psychoaktywnych było pytanie o ocenę zachowania kogoś, kto od czasu do czasu sięga po poszczególne substancje.

Badani udzielali odpowiedzi przy użyciu kategorii zawartych w tabeli 55, tj. „nie potępiam”, „potępiam” i „zdecydowanie potępiam”. Pozostawiono też możliwość uchylenia się od oceny.

Tabela 55. Potępienie używania poszczególnych substancji (badanie z 2003 r.)

Poziom klasy		Nie potępiam	Potępiam	Zdecydowanie potępiam	Nie wiem
Trzecie klasy gimnazjum	Palenie papierosów od czasu do czasu	65,8	19,2	6,1	9,0
	Palenie 10 lub więcej papierosów dziennie	36,3	33,8	21,7	8,2
	Wypicie alkoholu raz lub dwa razy na rok	88,9	5,2	2,0	3,8
	Picie jednego lub dwóch "drinków" kilka razy w tygodniu	48,5	30,9	7,6	13,0
	Upijanie się raz na tydzień	25,5	37,1	28,1	9,2
	Spróbowanie raz lub dwa razy marihuany lub haszyszu	32,0	26,4	34,3	7,3
	Palenie marihuany lub haszyszu od czasu do czasu	25,6	29,2	38,2	7,0
	Palenie marihuany lub haszyszu regularnie	14,4	26,6	53,4	5,7
	Spróbowanie raz lub dwa razy LSD lub jakiegoś innego halucynogenu	19,0	30,1	42,9	8,0
	Spróbowanie heroiny raz lub dwa razy	17,5	32,2	43,7	6,6
	Spróbowanie leków uspokajających lub nasennych (bez recepty lekarza)	28,8	30,9	28,5	11,7
	Spróbowanie amfetaminy raz lub dwa razy	21,1	31,3	40,8	6,8
	Spróbowanie cracku raz lub dwa razy	17,0	31,6	41,8	9,6
	Spróbowanie kokainy raz lub dwa	17,5	32,4	42,8	7,3
	Spróbowanie ecstasy raz lub dwa razy	20,0	31,1	40,9	8,0
	Spróbowanie środków wziewnych raz lub dwa razy	17,4	32,8	42,0	7,8
	Spróbowanie polskiej heroiny (kompot) raz lub dwa razy	17,0	31,3	43,8	8,0

Poziom klasy		Nie potępiam	Potępiam	Zdecydowanie potępiam	Nie wiem
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Palenie papierosów od czasu do czasu	71,8	16,6	5,4	6,2
	Palenie 10 lub więcej papierosów dziennie	44,9	30,3	18,3	6,6
	Wypicie alkoholu raz lub dwa razy na rok	93,7	2,7	1,6	2,1
	Picie jednego lub dwóch "drinków" kilka razy w tygodniu	53,1	28,3	5,5	13,1
	Upijanie się raz na tydzień	28,9	36,3	25,2	9,6
	Spróbowanie raz lub dwa razy marihuany lub haszyszu	42,5	22,1	28,2	7,2
	Palenie marihuany lub haszyszu od czasu do czasu	31,7	29,6	31,9	6,9
	Palenie marihuany lub haszyszu regularnie	14,3	30,5	50,0	5,3
	Spróbowanie raz lub dwa razy LSD lub jakiegoś innego halucynogenu	21,3	29,3	41,0	8,3
	Spróbowanie heroiny raz lub dwa razy	16,7	30,3	45,8	7,2
	Spróbowanie leków uspokajających lub nasennych (bez recepty lekarza)	30,4	30,5	26,1	12,9
	Spróbowanie amfetaminy raz lub dwa razy	26,3	29,1	37,6	7,0
	Spróbowanie cracku raz lub dwa razy	16,8	30,3	41,9	11,0
	Spróbowanie kokainy raz lub dwa	16,8	30,4	44,9	7,9
	Spróbowanie ecstasy raz lub dwa razy	21,6	29,4	40,9	8,0
	Spróbowanie środków wziewnych raz lub dwa razy	14,8	31,9	46,3	7,0
	Spróbowanie polskiej heroiny (kompot) raz lub dwa razy	13,8	29,9	48,9	7,4

Na liście substancji poddanych ocenie znalazły się zarówno środki legalne (papierosy, napoje alkoholowe, substancje wziewne, leki uspokajające i nasenne przyjmowane bez przepisu lekarza) jak i nielegalne (marihuana, amfetamina, LSD, ecstasy, kokaina, crack, „kompot”). Dodatkowo używanie napojów alkoholowych, tytoniu i przetworów konopi zostało zróżnicowane, co do intensywności. Zgodnie z przewidywaniami substancje legalne generalnie rzadziej spotykały się z potępieniem. Należy odnotować, że odsetki badanych potępiających używanie takich substancji jak amfetamina, kokaina, czy „kompot” są nie tylko wysokie, ale również niewiele różnią się między sobą. Ocena używania marihuany nie jest już tak jednoznaczna. Odsetki potępiających używanie marihuany lub haszyszu od czasu do czasu są podobne, jak w przypadku upijania się raz na tydzień i sporo niższe niż przy wspomnianych wyżej narkotykach. Wyniki badania ujawniły zatem tendencję

do innego traktowanie przetworów konopi, niż tzw. „twardych narkotyków”. Oznacza to, że w odczuciach młodych ludzi marihuana nie ma jednoznacznie takiego samego „image” jak inne narkotyki. Stopień potępienia picia napojów alkoholowych jest silnie zróżnicowany w zależności od intensywności picia. Najłagodniejsze oceny wiążą się z wypiciem, co najwyżej dwa razy w roku, częściej potępiane jest picie jednego lub dwóch drinków kilka razy w tygodniu a najczęściej upijanie się raz na tydzień. Palenie papierosów, jeśli ma codzienny charakter, lokuje się na tym tle pomiędzy picciem kilka razy w tygodniu a upijaniem się raz na tydzień.

Porównanie wyników z klas młodszych i starszych wskazuje na wyższy poziom liberalizmu uczniów starszych. W przypadku większości substancji uczniowie szkół pogimnazjalnych w wyższych odsetkach niż młodsi uczniowie wybierali odpowiedź „nie potępiam”, a w niższych odpowiedź „zdecydowanie potępiam”.

Porównanie wyników z 2003 z wynikami badania z 1999 r. zawartych w tabeli 56 nie wykazuje większych różnic, może poza lekką tendencją do wzrostu liberalnego podejścia do przetworów konopi.

Tabela 56. Potępienie używania poszczególnych substancji (badanie z 1999 r.)

Poziom klasy		Nie potępiam	Potępiam	Zdecydo- wanie potępiam	Nie wiem
Trzecie klasy gimnazjum	Palenie papierosów od czasu do czasu	67,6	16,4	5,5	10,6
	Palenie 10 lub więcej papierosów dziennie	35,8	35,6	18,5	10,1
	Wypicie alkoholu raz lub dwa razy na rok	86,9	5,3	2,3	5,4
	Picie jednego lub dwóch "drinków" kilka razy w tygodniu	44,2	30,2	8,6	17,0
	Upijanie się raz na tydzień	25,2	37,1	27,4	10,3
	Spróbowanie raz lub dwa razy marihuany lub haszyszu	25,7	30,3	36,4	7,6
	Palenie marihuany lub haszyszu od czasu do czasu	19,8	33,1	40,3	6,9
	Palenie marihuany lub haszyszu regularnie	11,4	29,2	54,4	5,0
	Spróbowanie raz lub dwa razy LSD lub jakiegoś innego halucynogenu	18,8	30,5	42,3	8,4
	Spróbowanie heroiny raz lub dwa razy	16,6	33,1	42,7	7,6
	Spróbowanie leków uspokajających lub nasennych (bez recepty lekarza)	27,4	32,0	27,4	13,2
	Spróbowanie amfetaminy raz lub dwa razy	21,1	31,9	39,0	8,1
	Spróbowanie cracku raz lub dwa razy	15,7	32,7	40,4	11,2
	Spróbowanie kokainy raz lub dwa	15,7	33,1	42,6	8,7
	Spróbowanie ecstasy raz lub dwa razy	18,8	32,2	40,0	9,0
	Spróbowanie środków wziewnych raz lub dwa razy	15,2	34,1	42,4	8,3
	Spróbowanie polskiej heroiny (kompot) raz lub dwa razy	14,1	32,7	44,2	9,0
	Drugie klasy szkół pogimnazjal- nych	Palenie papierosów od czasu do czasu	74,0	13,8	5,7
Palenie 10 lub więcej papierosów dziennie		42,8	32,0	16,8	8,4
Wypicie alkoholu raz lub dwa razy na rok		93,3	3,0	1,3	2,4
Picie jednego lub dwóch "drinków" kilka razy w tygodniu		48,7	28,0	7,2	16,1
Upijanie się raz na tydzień		23,8	39,8	24,1	12,3
Spróbowanie raz lub dwa razy marihuany lub haszyszu		32,6	28,4	32,3	6,7
Palenie marihuany lub haszyszu od czasu do czasu		22,9	34,0	35,5	7,6
Palenie marihuany lub haszyszu regularnie		10,0	32,5	52,9	4,7
Spróbowanie raz lub dwa razy LSD lub jakiegoś innego halucynogenu		19,6	31,8	40,8	7,8
Spróbowanie heroiny raz lub dwa razy		16,3	35,1	41,4	7,2
Spróbowanie leków uspokajających lub nasennych (bez recepty lekarza)		26,4	35,4	24,4	13,8
Spróbowanie amfetaminy raz lub dwa razy		23,8	33,1	34,6	8,4
Spróbowanie cracku raz lub dwa razy		15,0	34,6	38,1	12,4
Spróbowanie kokainy raz lub dwa		15,9	35,8	39,9	8,4
Spróbowanie ecstasy raz lub dwa razy		19,3	34,1	37,3	9,3
Spróbowanie środków wziewnych raz lub dwa razy		11,9	37,7	43,1	7,3
Spróbowanie polskiej heroiny (kompot) raz lub dwa razy		11,4	35,9	45,7	7,0

Rodzice a używanie substancji przez młodzież

Wśród różnych instytucji odpowiedzialnych za wychowanie najważniejsza rola przypada rodzinie. Także w kwestii używania substancji rodzina, a szczególnie rodzice mogą mieć decydujący wpływ. Przyzwolenie ze strony rodziców lub brak zainteresowania stosunkiem dzieci do alkoholu i innych substancji może sprzyjać ich używaniu przez młodych ludzi a odpowiednio realizowana strategia wychowawcza może zapobiec podejmowaniu i ponawianiu doświadczeń z substancjami. Doniosłość profilaktycznej roli rodziny podkreślana była przez większość dorosłych badanych w ogólnopolskich badaniach ankietowych zrealizowanych w 2002 r. z inicjatywy Państwowej Agencji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych i Krajowego Biura ds. Przeciwdziałania Narkomanii. W badaniach nad postawami wobec alkoholu przeprowadzonymi w 1995 r., także przy finansowym wsparciu PARPA, ujawniła się tendencja do liberalizacji ze strony dorosłych w zakresie inicjacji alkoholowej przed wejściem w pełnoletniość.

W referowanym tu badaniu kwestii stosunku rodziców do picia i używania innych substancji poświęcono dwa pytania. Pierwsze dotyczyło przyzwolenie na palenie tytoniu. Badani byli proszeni o odpowiedź na pytanie: czy gdyby chcieli palić papierosy, to ich rodzice pozwoliliby na to. Wyniki zestawiono w tabeli 57.

Tabela 57. Oczekiwana akceptacja rodziców dla palenia

Poziom klasy		Pozwolili by mi palić	Nie pozwolili by mi palić w domu	W ogóle nie pozwolili by mi palić	Nie wiem
Trzecie klasy gimnazjum	Oczekiwane przyzwolenie na palenie - Ojciec	5,6	7,8	71,7	14,8
	Oczekiwane przyzwolenie na palenie - Matka	5,6	8,0	74,2	12,3
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Oczekiwane przyzwolenie na palenie - Ojciec	12,4	13,4	53,5	20,7
	Oczekiwane przyzwolenie na palenie - Matka	12,7	13,9	56,9	16,5

Większość badanych gimnazjalistów jest przekonana o negatywnych reakcjach ze strony rodziców. Zdaniem 72% badanych ojców nie pozwoliłoby im na takie zachowanie, a w opinii 74% nie pozwoliłaby matka. Tylko ok. 6% badanych oczekiwałoby pełnego przyzwolenia ze strony rodziców. Dalsze 8% jest zdania, że brak zgody ograniczałby się do palenia w domu.

W klasach starszych mniejsze frakcje badanych oczekiwałyby braku przyzwolenia – 54% ze strony ojca i 57% ze strony matki. Prawie dwukrotnie wyższe niż wśród uczniów młodszych odsetki uczniów starszych spodziewałyby się pełnego przyzwolenia na palenie (ok. 12-13%).

Tabela 58. Oczekiwane reakcje rodziców na poszczególne zachowania

Poziom klasy		Nie pozwoliłaby na to	Zniechęcałaby mnie do tego	Nie wiedziałyby o tym	Zaprobowaliby to	Nie wiem
Trzecie klasy gimnazjum	Spodziewana reakcja matki na upijanie się	70,0	12,4	9,9	1,3	6,3
	Spodziewana reakcja ojca na upijanie się	70,3	11,0	8,2	1,8	8,6
	Spodziewana reakcja matki na używanie marihuany lub haszyszu	81,4	4,5	6,3	1,2	6,6
	Spodziewana reakcja ojca na używanie marihuany lub haszyszu	80,3	3,9	6,6	1,1	8,0
	Spodziewana reakcja matki na używanie ecstasy	82,3	3,8	5,8	1,1	7,0
	Spodziewana reakcja ojca na używanie ecstasy	81,1	3,4	6,3	1,1	8,2
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Spodziewana reakcja matki na upijanie się	63,9	19,0	9,3	1,7	6,1
	Spodziewana reakcja ojca na upijanie się	62,8	16,1	8,6	2,8	9,6
	Spodziewana reakcja matki na używanie marihuany lub haszyszu	82,2	4,8	7,0	,8	5,2
	Spodziewana reakcja ojca na używanie marihuany lub haszyszu	79,6	3,5	6,9	,9	9,0
	Spodziewana reakcja matki na używanie ecstasy	84,3	3,1	5,7	,7	6,2
	Spodziewana reakcja ojca na używanie ecstasy	81,0	2,6	6,0	,8	9,6

Następne pytanie dotyczące rodziców sondowało spodziewaną reakcję z ich strony na upijanie się, używania przetworów konopi oraz używania ecstasy. Jak wynika z danych zebranych w tabeli 58 zdecydowana większość oczekuje reakcji w postaci braku pozwolenia ze strony rodziców na upijanie się, a także na używanie takich substancji jak przetwory konopi i ecstasy. Znacznie niższy odsetek respondentów spodziewałby się nieco słabszej reakcji polegającej na zniechęcaniu.

Jedynie około jednoprocentowe frakcje badanych oczekiwałyby akceptacji ze strony rodziców używania przetworów konopi lub ecstasy. Zgody na upijanie się spodziewa się niewiele więcej badanych bo 1-3%.

Należy odnotować, że rozkłady odpowiedzi w klasach starszych niewiele odbiegają od uzyskanych w klasach gimnazjalnych. Oznaczać to może, że każde z badanych zachowań spotyka się z brakiem akceptacji niezależnie od tego, w jakim wieku się zdarza. Inaczej jest jak pamiętamy w przypadku kwestii palenia tytoniu poruszonej w poprzednim pytaniu. Rodzice starszej młodzieży w znacząco większym odsetku niż rodzice młodszych akceptowali palenie u swoich pociech.

Wiarygodność wyników

W badaniu zastosowano dwa mechanizmy sprawdzające wiarygodność uzyskanych wyników. Pierwszy, to pytanie o znajomość i o używanie nieistniejącego narkotyku nazwanego re Levin. Jak pamiętamy z cytowanych już wyników znajomość tego środka zadeklarowało 11-12% badanych, jednak do jego używania kiedykolwiek w życiu przyznało się nie więcej niż 1% badanych. Oznaczać to może, że badani w nieznacznym tylko stopniu deklarowali doświadczenia, które miały pokrycie w faktach.

Próba przybliżenia skali możliwego zatajania swoich doświadczeń z narkotykami w odpowiedziach na pytania ankiety były dwa pytania. Można je traktować także jako wskaźnik poziomu zaufania respondentów. Pierwsze z

nich brzmiało: Gdybyś kiedykolwiek używał(a) marihuany lub haszyszu, czy sądzisz, że napisał(a)byś to w tym kwestionariuszu? Drugie zostało identycznie sformułowane tyle, że dotyczyło heroiny. Rozkłady odpowiedzi zawarto w tabeli 59.

Tabela 59. Poziom zaufania respondentów

Poziom klasy		Już to napisałem w tej ankiecie	Zdecydowanie tak	Chyba tak	Chyba nie	Zdecydowanie nie
Trzecie klasy gimnazjum	Przyznanie się do używanie marihuany lub haszyszu	28,1	42,9	17,2	3,5	8,4
	Przyznanie się do używanie heroiny	20,6	45,4	19,1	4,3	10,5
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Przyznanie się do używanie marihuany lub haszyszu	39,3	42,3	13,1	1,2	4,0
	Przyznanie się do używanie heroiny	25,2	50,1	15,9	2,5	6,3

Jedynie ok. 5-12% badanej młodzieży zadeklarowało brak zaufania twierdząc, że nie przyznałoby się do używania marihuany lub haszyszu, gdyby taki fakt miał miejsce. Analogiczny wskaźnik dla heroiny jest nieco wyższy i wynosi 9-15%. Zarówno przy konopiach jak i przy heroinie młodsi uczniowie w wyższych odsetkach niż starsi twierdzili, że nie przyznałoby się do ich używania.

Porównanie analogicznych wskaźników z badań przeprowadzonych w 1995 r. i 1999 r. wskazuje na lekki spadek odsetka uczniów skłonnych zataić swoje doświadczenia z przetworami konopi nawet w anonimowych badaniach ankietowych. Analogiczne odsetki w odniesieniu do heroiny ulegają wahaniom w wyniku, których w 2003 r. nie odbiegają od stwierdzonych w badaniu z 1995 r.

Tabela 60. Poziom zaufania respondentów (odpowiedzi: „chyba nie” lub „zdecydowanie nie”)

Poziom klasy		1995	1999	2003
Trzecie klasy gimnazjum	Przyznanie się do używanie marihuany lub haszyszu	13,5	12,0	11,9
	Przyznanie się do używanie heroiny	13,3	15,1	14,8
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Przyznanie się do używanie marihuany lub haszyszu	8,6	8,0	5,2
	Przyznanie się do używanie heroiny	8,5	10,8	8,8

Profilaktyka a używanie substancji

Badanie zrealizowane w 2003 r. dostarczyło okazji do przybliżenia odpowiedzi na pytanie o zasięg zajęć profilaktycznych realizowanych w szkołach na terenie kraju, a także o ich efekty na poziomie zachowań na polu substancji psychoaktywnych. Badanie to nie ma aspiracji ewaluacyjnych – schemat badania nie spełnia tu podstawowych wymagań metodologicznych dla tego typu badań – jego wyniki powinny jednak dać wstępną orientację co do globalnego efektu oddziaływań profilaktycznych.

Zacznijmy od kwestii zasięgu oddziaływań profilaktycznych. W jednym z pytań ankiety prosiliśmy badanych o przypomnienie sobie, czy uczestniczyli w jakichś zajęciach profilaktycznych w szkole w czasie ostatnich 12 miesięcy. Pytaliśmy o zajęcia dotyczące narkotyków, alkoholu i tytoniu osobno. Rozkłady odpowiedzi zamieszczono w tabeli 61.

Tabela 61. Udział w zajęciach profilaktycznych w szkole w czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem

poziom klasy		Tak	Nie
Trzecie klasy gimnazjum	kwestia picia alkoholu	68,7	31,3
	kwestia palenia tytoniu	67,5	32,5
	kwestia brania narkotyków	69,4	30,6
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	kwestia picia alkoholu	58,6	41,4
	kwestia palenia tytoniu	54,6	45,4
	kwestia brania narkotyków	62,2	37,8

Młodzież z klas gimnazjalnych w podobnych odsetkach uczestniczyła w zajęciach profilaktycznych skierowanych na kwestię alkoholu, tytoniu i narkotyków (68-69%). W szkołach pogimnazjalnych uczniowie w mniejszych odsetkach brali udział we wszystkich typach zajęć profilaktycznych niż gimnazjaliści. Najbardziej dotyczy to zajęć dotyczących kwestii palenia tytoniu. Wyniki te wskazują na okres gimnazjalny jako czas najbardziej ożywionej działalności profilaktycznej. Uczniowie starsi wydają się być nieco bardziej zaniedbani.

O globalnym efekcie jakichkolwiek oddziaływań profilaktycznych możemy wnioskować z porównania rozkładów odpowiedzi na pytanie o używanie substancji wśród tych, którzy brali udział w zajęciach profilaktycznych i tych, którzy nie mieli z takimi zajęciami do czynienia. Dane na ten temat zawierają tabele 62-65. Zgromadzono w nich odsetki badanych, którzy zadeklarowali używanie poszczególnych substancji w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem wśród tych, którzy uczestniczyli kiedykolwiek w życiu w zajęciach na temat danej substancji i wśród tych, którzy w takich zajęciach nigdy nie brali udziału. Punktem odniesienia dla palenia marihuany lub haszyszu były zajęcia na temat narkotyków, dla picia alkoholu i upijania się – zajęcia na temat alkoholu, a dla palenia tytoniu zajęcia na temat tej substancji.

Tabela 62. Udział w zajęciach profilaktycznych, a picie alkoholu

Poziom klasy			Picie napojów alkoholowych w czasie 30 dni przed badaniem	
			Tak	Nie
Trzecie klasy gimnazjum	kwestia picia alkoholu	Tak	64,8	35,2
		Nie	67,3	32,7
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	kwestia picia alkoholu	Tak	79,5	20,5
		Nie	77,8	22,2

Tabela 63. Udział w zajęciach profilaktycznych, a upijanie się

Poziom klasy			Upicie się w ciągu ostatnich 30 dni	
			Tak	Nie
Trzecie klasy gimnazjum	kwestia picia alkoholu	Tak	28,7	71,3
		Nie	28,7	71,3
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	kwestia picia alkoholu	Tak	36,3	63,7
		Nie	37,7	62,3

Tabela 64. Udział w zajęciach profilaktycznych, a używanie konopi

Poziom klasy			Używanie marihuany lub haszyszu w ciągu ostatnich 30 dni	
			Tak	Nie
Trzecie klasy gimnazjum	kwestia brania narkotyków	Tak	8,0	92,0
		Nie	8,0	92,0
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	kwestia brania narkotyków	Tak	12,2	87,8
		Nie	14,2	85,8

Tabela 65. Udział w zajęciach profilaktycznych, a palenie tytoniu

Poziom klasy	Palenie tytoniu	Kwestia palenia tytoniu	
		Tak	Nie
Trzecie klasy gimnazjum	Nie	68,3	68,9
	Mniej niż 1 papieros na tydzień	6,3	7,4
	Mniej niż 1 papieros dziennie	3,8	4,2
	1-5 papierosów dziennie	10,6	9,2
	6-10 papierosów dziennie	6,4	5,5
	11-20 papierosów dziennie	3,0	2,3
	Więcej niż 20 papierosów dziennie	1,6	2,5
Drugie klasy szkół pogimnazjalnych	Nie	54,4	57,2
	Mniej niż 1 papieros na tydzień	6,9	7,2
	Mniej niż 1 papieros dziennie	4,1	3,7
	1-5 papierosów dziennie	10,6	12,6
	6-10 papierosów dziennie	13,9	11,2
	11-20 papierosów dziennie	7,7	6,0
	Więcej niż 20 papierosów dziennie	2,4	2,1

Jak wynika z danych zgromadzonych w tabelach praktycznie w przypadku żadnego ze wskaźników nie dostrzegamy istotnych różnic istotnych statystycznie. Niezależnie od tego, czy badani uczestniczyli w zajęciach profilaktycznych, czy też nie brali w nich udziału, ich zachowania w zakresie substancji psychoaktywnych są podobne. Jedynie w przypadku starszej młodzieży stwierdzono niewielkie, choć istotne statystycznie, różnice w paleniu tytoniu między tymi dwoma grupami młodzieży. Różnic tych nie można jednak potraktować jako przejawu sukcesu profilaktyki, bowiem większe nasilenie palenia odnotowano właśnie wśród uczniów, którzy uczestniczyli w zajęciach profilaktycznych. Niezależnie od sformułowanych wcześniej zastrzeżeń można by oczekiwać, że młodzież poddana oddziaływaniom profilaktycznych, w ich wyniku, chociaż w pewnej mierze, będzie bardziej wstrzemięźliwa w używaniu substancji psychoaktywnych niż młodzież, której zajęcia profilaktyczne nie objęły. Okazuje się, że takiego efektu nie stwierdzono. Wydaje się, że przytoczone wyniki powinny budzić przynajmniej niepokój i skłaniać do głębszego namysłu nad praktyką profilaktyczną.

PODSUMOWANIE

W maju i czerwcu 2003 r. zrealizowano audytoryjne badania ankietowe na próbie reprezentatywnej uczniów klas trzecich szkół gimnazjalnych (wiek: 15-16 lat) oraz klas drugich szkół pogimnazjalnych (wiek: 17-18 lat) naszego kraju. Badania przeprowadzono według metodologii międzynarodowego projektu podjętego z inicjatywy Co-operation Group to Combat Drug Abuse and Illicit Trafficking in Drugs (Pompidou Group) działającej przy Radzie Europy i koordynowanego przez CAN ze Sztokholmu. Celem badania był przede wszystkim pomiar natężenia zjawiska używania przez młodzież substancji psychoaktywnych.

Tytoń paliło chociaż raz w życiu 67% gimnazjalistów i 77% uczniów ze starszej grupy. W czasie ostatnich 30 dni przed badaniem paliło 32% uczniów z grupy młodszej i 44% ze starszej.

Napoje alkoholowe chociaż raz w ciągu całego swojego życia piło 93% uczniów z młodszej grupy i 97% uczniów starszej grupy. Picie napojów alkoholowych jest na tyle powszechne, że w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem piło 66% piętnasto-szesnastolatków i 79% siedemnasto-osiemnastolatków. Najbardziej popularnym napojem alkoholowym wśród całej młodzieży jest piwo. Wysoki odsetek badanych przyznaje się do przekraczania progu nietrzeźwości. W czasie ostatnich 30 dni przed badaniem chociaż raz upiło się 29% uczniów z młodszej kohorty i 37% ze starszej kohorty. W czasie całego życia ani razu nie upiło się tylko 41% uczniów młodszych i 23% uczniów starszych.

Zarówno palenie tytoniu jak picie napojów alkoholowych jest bardziej rozpowszechnione wśród chłopców niż wśród dziewcząt.

Wyniki badania wskazują na znacznie wyższy poziom rozpowszechnienia używania substancji legalnych, niż nielegalnych.

Zwraca uwagę wysoki odsetek uczniów, którzy kiedykolwiek używali leków uspokajających lub nasennych bez przepisu lekarza (17% z młodszej kohorty i

20% ze starszej kohorty). Sięganie po te leki jest bardziej rozpowszechnione wśród dziewcząt niż wśród chłopców.

Wśród substancji nielegalnych relatywnie najwyższym rozpowszechnieniem cechują się konopie indyjskie. Chociaż raz w ciągu całego życia używało ich 19% młodszych uczniów i 37% starszych uczniów. Na drugim miejscu wśród substancji nielegalnych jest amfetamina - ok. 6% wśród uczniów gimnazjów i 15% wśród uczniów szkół wyższego poziomu.

Aktualne, okazjonalne używania substancji nielegalnych, czego wskaźnikiem jest używanie w czasie ostatnich 12 miesięcy, także stawia przetwory konopi na pierwszym miejscu pod względem rozpowszechnienia. W klasach trzecich gimnazjów używa tego środka ponad 15% uczniów, w klasach drugich szkół pogimnazjalnych – 26%. Kolejne miejsca zajmują w przypadku młodszych uczniów substancje wziewne – 4% oraz amfetamina 4%, w przypadku starszych uczniów amfetamina 10% oraz ecstasy 4%.

W czasie ostatnich 30 dni przed badaniem 8% uczniów klas trzecich gimnazjów i 13% uczniów klas drugich szkół pogimnazjalnych używało marihuany lub haszyszu.

Zarówno eksperymentowanie z substancjami nielegalnymi, jak ich okazjonalne używanie jest bardziej rozpowszechnione wśród chłopców niż wśród dziewcząt.

Należy odnotować, że nie stwierdzono zależności między paleniem tytoniu, pićem alkoholu, upijaniem się lub używaniem przetworów konopi, a uczestnictwem w zajęciach profilaktycznych w szkole dotyczących tych substancji. Niezależnie od tego, czy badani uczestniczyli w zajęciach profilaktycznych, czy też nie brali w nich udziału, ich zachowania w zakresie substancji psychoaktywnych nie różnią się znacząco.

Uwagę zwraca wysoki poziom dostępności napojów alkoholowych przejawiający się w ocenach respondentów. Na tym tle dostępność substancji nielegalnych jest oceniana znacznie niżej.

Większość młodzieży jest dobrze zorientowana w zakresie ryzyka szkód zdrowotnych i społecznych związanych z używaniem substancji

psychoaktywnych. O stopniu ryzyka, według ocen respondentów, decyduje bardziej nasilenie używania, niż rodzaj substancji.

Poziom akceptacji dla używania poszczególnych substancji jest znacznie zróżnicowany. Sporadyczne picie jest powszechnie akceptowane natomiast używanie substancji nielegalnych spotyka się generalnie z większym potępieniem niż picie alkoholu czy palenie tytoniu. Należy odnotować, że marihuana i haszysz są przez młodzież traktowane wyraźnie bardziej liberalnie niż inne substancje nielegalne.

Porównanie wyników badania z 2003 r. z wynikami badań zrealizowanych w 1999 r. i 1995 r. wykazało tendencję do stabilizacji wskaźników używania alkoholu przez młodzież w czasie ostatnich czterech lat po wzroście w poprzednim czteroleciu. Trochę inaczej rzecz się ma z substancjami nielegalnymi. Wprawdzie w ostatnich czterech latach w grupie młodszej młodzieży obserwujemy także tendencje stabilizacyjne, a przynajmniej słabszy wzrost, to jednak w grupie starszej młodzieży nadal wskaźniki dość silnie rosną. Trzeba dodać, że w okresie 1995-1999 problem narkotyków wykazywał bardzo silny trend wzrostowy. W zakresie oceny dostępności poszczególnych substancji nadal przeważa trend wzrostowy, silniejszy gdy analizujemy dane zebrane od starszej młodzieży.

WNIOSKI I REKOMENDACJE

Wyniki badania skłaniają do sformułowania kilku wniosków, a w ślad za nimi kilku rekomendacji.

Polska młodzież wedle wyników badania jawi się jako silnie zagrożona przez legalne substancje psychoaktywne. Większość wskaźników dotyczących substancji nielegalnych także jest dość wysoka i wykazują trend wzrostowy. Zintensyfikowanie działań profilaktycznych powinno zatem stanowić bezwzględny priorytet. Wysoki poziom dostępności napojów alkoholowych w opiniach uczniów młodszych skłania do zwrócenia bacznej uwagi na kwestie

sprzedaży alkoholu niepełnoletnim. Zintensyfikowanie działań kontrolnych w tym zakresie wydaje się koniecznym uzupełnieniem działań profilaktycznych skierowanych na ograniczanie popytu na napoje alkoholowe wśród młodzieży. Tendencja wzrostowa w zakresie używania substancji psychoaktywnych przez młodzież obserwowana na poziomie kraju na podstawie porównań wyników ESPAD 1995, ESDAD 1999 oraz ESPAD 2003, a także potwierdzonych przez wyniki badań CBOS realizowanych w latach 1992, 1994, 1996, 1999 i 2003 zdaje się wystawiać nie najlepsze noty działaniom profilaktycznym skierowanym na redukcję popytu w skali kraju. Wprawdzie trudno powiedzieć jak wyglądałyby wskaźniki epidemiologiczne, gdyby działań profilaktycznych nie podejmowano – być może były by znacznie gorsze – to jednak z całą pewnością można stwierdzić, że spektakularnych sukcesów odnotować się nie da. Wprawdzie dane z 2003 r. przemawiają za osłabieniem tempa wzrostu, przynajmniej niektórych wskaźników, to jednak daleko jeszcze do zmniejszenia skali zjawiska. Ponadto dzięki poruszeniu kwestii udziału w zajęciach profilaktycznych uzyskaliśmy kolejny argument przemawiający za słabością obecnego podejścia profilaktycznego.

Wydaje się, że znaczne rozpowszechnienie używania substancji, a szczególnie rozmiary zjawiska picia alkoholu i używania przetworów konopi, jest efektem głębokiej zmiany obyczajowej, której dotychczasowe zabiegi profilaktyczne skutecznie przeciwstawić się nie są w stanie. Dla odwrócenia obecnego trendu, jeśli to jest w ogóle możliwe, potrzebna jest nie tylko mobilizacja całego społeczeństwa oparta na pełnym konsensusie, co do celu, jaki chcemy osiągnąć, ale też i pomysły nowego podejścia do redukcji popytu na substancje wśród młodzieży.

Znaczne rozmiary grup silniej zaangażowanych w używanie substancji skłaniają do przemyślenia na nowo priorytetów w strategii prewencyjnej. Zastanowienia wymaga kwestia oferty dla młodych ludzi używających względnie często substancji nielegalnych lub pijących często, w ilościach prowadzących do nietrzeźwości. Wielu z nich nie uda się przekonać do zmiany

tego stylu życia, konieczne wydaje się, zatem zadbanie o minimalizację szkód, do jakich to może prowadzić.

Tendencja do względnie liberalnego podejścia do przetworów konopi, czy przekonania o mniejszym ryzyku szkód związanych z ich używaniem niż w przypadku takich narkotyków jak heroina czy kokaina pokazuje kierunki myślenia młodzieży na ten temat. Wydaje się, że warto przemyśleć przekaz profilaktyczny, szczególnie o charakterze edukacyjnym, pod kątem przystawalności do doświadczeń, postaw i przekonań młodych ludzi.

Wzrost dostępności większości narkotyków stwierdzony w wyniku porównań badań z lat 1995, 1999 i 2000 przekonuje, że zmiany regulacji prawnych w kierunku rozszerzanie zakresu i zaostrzenia represji karnej nie okazały się skuteczne. Wprowadzenie w 1997 r. odpowiedzialności karnej za posiadanie narkotyków, a następnie w 2000 r. rozszerzenie jej zakresu, na posiadanie niewielkich ilości narkotyku na własny użytek, nie zaowocowało ograniczeniem dostępu do narkotyków. Można stwierdzić na podstawie ocen młodzieży, że w czasie ostatnich ośmiu lat dostępność narkotyków rosła. Warto zatem ponownie przemyśleć rolę represji karnej w strategii przeciwdziałania problemom narkotyków i narkomanii. Wydaje się, że środkami prawnymi nie jesteśmy w stanie kontrolować zjawiska, natomiast zaostrzanie represji wywołuje zwykle nieporządne skutki uboczne oraz utrudnia oddziaływania skierowane na ograniczanie popytu na narkotyki i redukcję szkód związanych z ich używaniem. Kwestie te powinny stać się przedmiotem pogłębionych badań.